

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΡΗΤΗΣ**

**UNIVERSITY
OF CRETE**

**ΘΕΜΑ: Η Αναθεώρηση του Συντάγματος την περίοδο της
οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα**

**ΕΚΠΟΝΗΣΗ ΠΤΥΧΙΑΚΗΣ : ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΑΚΗ
ΕΜΜΑΝΟΥΕΛΑ Α.Μ: 3085**

**ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ : ΗΒΗ- ΑΓΓΕΛΙΚΗ
ΜΑΥΡΟΜΟΥΣΤΑΚΟΥ**

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ.....	4
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	5
ΚΕΦΑΛΑΙΟ1: Το Σύνταγμα του 1975 και οι αναθεωρήσεις του.....	8
1.1 Η αξία και η ισχύς του Συντάγματος	8
1.2 Το Άρθρο 110 του Συντάγματος.....	10
1.3 Η Διαδικασία της αναθεώρησης	11
1.4 Τα όρια της αναθεώρησης.....	13
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Η Οικονομική κρίση και η Συνταγματική Αναθεώρηση	14
2.1 Το Σύνταγμα του 1975	15
2.2 Οι αναθεωρήσεις του Συντάγματος του 1975	16
2.3 Η Οικονομική κρίση	18
2.4 Το Σύνταγμα σήμερα και η επικείμενη αναθεώρηση	21
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Πολιτικά κόμματα, Φορείς και Επιστημονική κοινότητα.....	26
3.1 Οι προτάσεις του τότε Πρωθυπουργού Αλέξη Τσίπρα και του ΣΥΡΙΖΑ	26
3.2 Η κριτική των πολιτικών κομμάτων και οι προτάσεις για την αναθεώρηση	28
3.2.1 Νέα Δημοκρατία	28
3.2.2 Κίνημα Αλλαγής	30
3.2.3 Τα υπόλοιπα πολιτικά κόμματα της αντιπολίτευσης	32
3.3 Η Εκκλησία	34
3.4 Η κριτική της Επιστημονικής Κοινότητας.....	35
3.4.1 Η κριτική του Γ.Σωτηρέλη.....	35
3.4.2 Οι προτάσεις του Γ.Σωτηρέλη	38
3.4.3 Η κριτική του Μ. Σουρδαλάκη	39
3.4.4 Η κριτική του Γ. Γεραπετρίτη	40
3.4.5 Η πρόταση της ομάδας εργασίας νομικών και πολιτικών επιστημόνων.....	42
3.4.6 Η κριτική και οι προτάσεις του Α.Μανιτάκη.....	43

ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	46
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	49
ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ.....	50

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΕΔ= Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο

ΑΝΕΛ = Ανεξάρτητοι Έλληνες

ΑΣΕΠ= Ανώτατο Συμβούλιο Επιλογής Προσωπικού

ΔΝΤ= Διεθνές Νομισματικό Ταμείο

ΚΚΕ = Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας

ΚΙΝ. ΑΛ. = Κίνημα Αλλαγής

Κ.Ο. = Κοινοβουλευτική Ομάδα

Ν.Δ. = Νέα Δημοκρατία

ΠτΔ = Πρόεδρος της Δημοκρατίας

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παγκόσμια οικονομική κρίση που ξεκίνησε το 2008 επηρέασε και την Ελλάδα με αφετηρία της οικονομικής και δημοσιονομικής κρίσης να θεωρείται το 2009 προκαλώντας μεταβολές στους βασικούς τομείς της λειτουργίας της χώρας. Αναμενόμενο ήταν να έρθει ξανά στο παρασκήνιο η συζήτηση για Συνταγματική Αναθεώρηση – η τελευταία αναθεώρηση είχε πραγματοποιηθεί το 2008, ακριβώς πριν από την έναρξη της οικονομικής και δημοσιονομικής κρίσης στη χώρα μας – γεγονός που θεωρήθηκε αναγκαία συνθήκη για τη σωστή λειτουργία του κράτους τόσο από την πολιτική και επιστημονική κοινότητα, όσο και από τους πολίτες. (Γιαννακόπουλος,2013,σελ.39)

Η επικαιροποίηση των συνταγματικών αρχών κατέστη αναγκαία λόγω των αλλαγών που υφίσταται ο ελληνικός κοινωνικός σχηματισμός από την αφετηρία της οικονομικής κρίσης, και στη συνέχεια με την υπογραφή των προγραμμάτων στήριξης. Οι αναγκαίες αλλαγές θα μπορούσαν να πραγματοποιηθούν μέσω είτε της αναθεώρησης του Συντάγματος του 1975/1986/2001/2008 είτε μίας άτυπης διαδικασίας που θα παραγόταν από την δικαστική και τη νομοθετική ερμηνεία. Τελικά, η αναθεώρηση επιλέχθηκε ως η μόνη ορθή λύση, το παράδειγμα αυτό άλλωστε ακολουθήθηκε και από άλλες χώρες που επλήγησαν από την οικονομική κρίση.(Βενιζέλος,2001,σελ.23-34)

Σε περιόδους οικονομικής κρίσης είναι κοινά αποδεκτό πλέον ότι τα δικαιώματα των ανθρώπων περιορίζονται μέσω των διάφορων πολιτικών που επιβάλλονται από την εκάστοτε κυβέρνηση, ώστε να αλλάξει η δραματική κατάσταση. Αυτό συμβαίνει για παράδειγμα, με τη φορολογία που τους επιβάλλεται, με σκοπό την οικονομική ανάκαμψη της χώρας.Γίνεται αντιληπτό επομένως η αναγκαιότητα επαναπροσδιορισμού της έννοιας και της λειτουργίας της κυριαρχίας, μέσα στις νέες συνθήκες που δημιουργούνται. Στο πλαίσιο αυτό συγκαταλέγεται και η αλλαγή των απαραίτητων διεθνών κανόνων δικαίου της νομοθετικής και δικαστικής εξουσίας σε μεγαλύτερο βαθμό από τις συνθήκες οικονομικής κανονικότητας και ανάπτυξης.(Ανδρουλάκης,2007,σελ.101-114)

Το Σύνταγμα αποτελεί τον Καταστατικό Χάρτη κάθε κράτους, ρυθμίζοντας με τις διατάξεις που το αποτελούν την οργάνωσή του και τις λειτουργίες του. Στη

πραγματικότητα καθορίζει όχι μόνο τα παραπάνω, αλλά και τις ανάγκες της κοινωνίας. Μερικές από τις ρυθμίσεις του αφορούν τη σχέση του κρατικού μηχανισμού με τον κοινωνικό άξονα, την οικονομική πραγματικότητα, ακόμα, στην περίπτωση της Ελλάδας, αλλά και στα υπόλοιπα κράτη-μέλη, και τις σχέσεις με την Ευρωπαϊκή Ένωση και το διεθνές περιβάλλον.

Αν αναλογιστεί κανείς την ιδιαίτερη σημασία της ορθής οργάνωσης και λειτουργίας του κράτους, καταλαβαίνει και την ύψιστη σημασία της συνταγματικής αναθεώρησης. Σκοπός της είναι μέσω των προβλεπόμενων συνταγματικά διαδικασιών της η τροποποίηση κάποιων διατάξεων, ώστε να ανταποκρίνονται καλύτερα στα νέα δεδομένα εντός του εσωτερικού της χώρας, αλλά και τις μεταβολές που προκύπτουν από το παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον στο οποίο διαβιώνουμε. Εξαιτίας, λοιπόν, της σημασίας αυτής, πρέπει να διασφαλίζεται η διαδικασία της αναθεώρησης, με σκοπό να μη τίθεται σε διακινδύνευση η Δημοκρατία. Επί της ουσίας θα πρέπει να γίνεται αυτή όπως ακριβώς ορίζεται από το ίδιο το Σύνταγμα, ενώ ταυτόχρονα το κράτος θα συνεχίζει τις λειτουργίες του. Οι διατάξεις που προτείνονται για αναθεώρηση θα πρέπει να είναι πολύ καλά σχεδιασμένες και να ανταποκρίνονται στις παρούσες αλλά και μελλοντικές ανάγκες. Από την άλλη μεριά, αυτές οι διατάξεις προς αναθεώρηση που δεν έχουν αυτά τα δύο χαρακτηριστικά θα πρέπει να μην κατατίθενται, καθώς είναι άνευ ουσίας και απλά παρεμποδίζουν τη διαδικασία της αναθεωρητικής λειτουργίας.

Η παρούσα εργασία έχει ως στόχο της αρχικά να αποσαφηνίσει την έννοια του Συντάγματος και να προσεγγίσει τη γενικότερη αξία, ισχύ και δυναμική του. Επιπλέον έχει ως στόχο να καταστήσει σαφές τι είναι η αναθεώρηση του Συντάγματος, ποια είναι η διαδικασία της και τα όρια της, καθώς και ποιες είναι οι διατάξεις που επιτρέπεται να αναθεωρούνται. Παράλληλα θα γίνει μία σύντομη αναφορά για την είσοδο της Ελλάδας στην οικονομική και δημοσιονομική κρίση και για ποιο λόγο αυτή η κρίση κατέστησε επιτακτική την αναθεώρηση.

Στη συνέχεια, αναφέρονται όλες οι τροποποιήσεις του Συντάγματος που πραγματοποιήθηκαν από την υιοθέτηση του το 1975 και έδωσαν το δικό τους στίγμα για την ποιοτική βελτίωση των συνταγματικών όρων και κανόνων, ώστε η Ελλάδα να είναι σε θέση να ανταποκριθεί στις ανάγκες που επιβάλλει η οικονομική και δημοσιονομική κρίση.

Ακολουθεί αναφορά στο προκύψαν Σύνταγμα μετά την αναθεώρηση του 2008, πριν δηλαδή από την έναρξη της κρίσης που επανέφερε την συζήτηση για την

αναθεώρηση του. Με αφετηρία την συζήτηση αυτή που ξεκίνησε το 2016 και τις προτάσεις του τότε Πρωθυπουργού Αλέξη Τσίπρα, θα γίνει αναφορά στις κριτικές που την αφορούν, με έμφαση σε αυτές της επιστημονικής κοινότητας καιφορέων του κράτους, αλλά και των κομμάτων τις αντιπολίτευσης.

Η εργασία θα ολοκληρωθεί με τα συμπεράσματα που προκύπτουν από τα όσα παρατίθενται στα κεφάλαιά της, ενώ στο τέλος θα παρατεθεί η βιβλιογραφία και οι πηγές στις οποίες στηρίχθηκε μεθοδολογικά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Το Σύνταγμα του 1975 και οι αναθεωρήσεις του

1.1 Η αξία και η ισχύς του Συντάγματος

Πριν γίνει αναφορά στη διαδικασία της συνταγματικής αναθεώρησης και στους λόγους για τους οποίους υποστηρίζεται ότι έχει καταστεί αναγκαία, θα πρέπει να γίνει κατανοητό σε τι ακριβώς αφορά ο όρος «Σύνταγμα». Αξίζει να σημειωθεί ότι ο όρος «Σύνταγμα» στην Ελλάδα καθιερώθηκε από τον Αδαμάντιο Κοραή με βάση τον όρο «constitution». Επιπλέον, σύμφωνα με τον Αριστόβουλο Μάνεση, Σύνταγμα είναι «το κείμενο που αποτελεί το θεμελιώδη νόμο της κρατικά οργανωμένης συμβίωσης» και σύμφωνα με το Δημήτρη Τσάτσο είναι «ένας κώδικας βασικών κανόνων που ανάγονται στη δομή και στη λειτουργία της Πολιτείας». (Μανιτάκης, 2007,σελ.32)

Το Σύνταγμα, λοιπόν, είναι ο θεμελιώδης νόμος επί του οποίου βασίζεται η διαμόρφωση ολόκληρης της νομοθεσίας μίας χώρας όσον αφορά τα δικαιώματα και υποχρεώσεις του πολίτη, την οργάνωση και τους βασικούς κανόνες λειτουργίας του κράτους και των θεσμών. Η εκπόνηση νέου Συντάγματος ή αναθεώρηση του υπάρχοντος από Συντακτική ή Αναθεωρητική Βουλή αντίστοιχα, η οποία αποτελείται από αντιπροσώπους του λαού, που, όπως ορίζεται στο Σύνταγμα, είναι η πηγή όλων των εξουσιών¹εμπεριέχει ένα άθροισμα διατάξεων οι οποίες με τη πάροδο του χρόνου έχουν καταστεί θεμελιώδεις και κάποιες από αυτές μη αμφισβητήσιμες. (Παντελής,2016,σελ.168-169)

Το Σύνταγμα είναι γνωστό ότι είναι προϊόν επαναστάσεων, όποτε έχει φορτισμένο περιεχόμενο. Για αυτό το λόγο η ιδανική, αξιολογική, έννοιά του αναδεικνύεται μέσω της έννοιας κράτος δικαίου ή της κυριαρχίας του νόμου.²Είναι κοινά αποδεκτό ότι το Σύνταγμα έχει αγγλικές ρίζες που μετέπειτα εξελίχθηκαν μέσω της Αμερικάνικης και της Γαλλικής Επανάστασης. Με βάση αυτά, μπορούν να γίνουν αντιληπτοί και οι λόγοι στους οποίους βασίστηκε η διάκριση ανάμεσα σε ουσιαστικό και τυπικό Σύνταγμα.(Παντελής,2016,σελ.165)

---

¹Άρθρο 1: (Μορφή του πολιτεύματος):<<https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/article-1/>>

Η ουσιαστική έννοια ταυτίζεται με το συνταγματικό δίκαιο. Τα ουσιαστικά Συντάγματα είναι είτε γραπτά είτε άγραφα, τα τυπικά όμως είναι πάντοτε γραπτά. Σύνταγμα που ένα μέρος του να μην είναι γραπτό δεν υπάρχει. Αυτό προκύπτει και από το παράδειγμα της Αγγλίας, η οποία είναι μια χώρα με άγραφο Σύνταγμα. Ωστόσο υπάρχουν ψηφισμένοι νόμοι από το Κοινοβούλιο, με σκοπό την προστασία των δικαιωμάτων και τη ρύθμιση ορισμένων οργανωτικών θεμάτων. (Παντελής,2016, σελ.169-170)

Τα τυπικά Συντάγματα είναι είτε αυστηρά είτε ήπια. Τα αυστηρά μεταβάλλονται με δυσκολότερο τρόπο από ότι οι κοινοί νόμοι, ενώ τα ήπια ακριβώς όπως οι κοινοί νόμοι. Απολύτως αυστηρό χαρακτηρίζεται ένα Σύνταγμα όταν δεν υπάρχει νομικός τρόπος να τροποποιηθεί. Ένα τέτοιο Σύνταγμα μεταβάλλεται μόνο με θραύση του πλαισίου του. Ορισμένες διατάξεις ενός Συντάγματος ενδέχεται να έχουν αυστηρότερο χαρακτήρα από τις άλλες ή και απολύτως αυστηρό. (Παντελής,2016, σελ.170-171)

Στον αυστηρό χαρακτήρα έγκειται η αυξημένη τυπική ισχύς του Συντάγματος έναντι των κοινών νόμων. Η αυξημένη τυπική ισχύς εξασφαλίζεται με την ειδική διαδικασία για την αναθεώρηση του Συντάγματος και με τον δικαστικό έλεγχο της συνταγματικότητας των νόμων. Σήμερα η τάση είναι να διαδίδεται ο έλεγχος της συνταγματικότητας, αλλά να μειώνεται η αυστηρότητα των Συνταγμάτων χωρίς πάντως να καταργείται. Ίσως διότι η δημοκρατία κατασταλάζει διεθνώς.

Τα συντάγματα αποκτούν αυστηρό χαρακτήρα με ποικίλους τρόπους. Μπορεί να απαγορεύουν κάθε αναθεώρηση ή την αναθεώρηση μόνον ορισμένων διατάξεών τους ή να απαγορεύουν την αναθεώρηση πριν εκπνεύσει ορισμένη προθεσμία ή να αναθέτουν τη σχετική αρμοδιότητα σε ειδικό όργανο ή να την αναθέτουν στο νομοθετικό όργανο αλλά με ειδική διαδικασία, περισσότερο βραδεία από τη συνηθισμένη διαδικασία ψήφισης των νόμων.

Για παράδειγμα, το Σύνταγμα του 1975 (άρθρο 110) απαγορεύει την αναθεώρηση μόνο των διατάξεών του που καθορίζουν τη βάση και τη μορφή του πολιτεύματος ως Προεδρευόμενης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας, καθώς και ορισμένων διατάξεων που αναφέρει αριθμητικά. (Παντελής,2016,σελ.171)

1.2 Το Άρθρο 110 του Συντάγματος

Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του τυπικού Συντάγματος εξαιτίας του οποίου ξεχωρίζει από τις υπόλοιπες πηγές των κανόνων δικαίου είναι ότι το ίδιο προβλέπει εντός του κειμένου του τις διαδικασίες που πρέπει να ακολουθήσουν τα αρμόδια όργανα για να καταργήσουν, να τροποποιήσουν ή να αντικαταστήσουν διατάξεις του, ορίζοντας ταυτόχρονα και ποιες διατάξεις μπορούν να υποβληθούν σε αυτή τη διαδικασία. Η διαδικασία αναθεώρησής του καθορίζει επιπλέον τον τρόπο προσθήκης νέας διάταξης. Η διαδικασία αυτή ονομάζεται αναθεώρηση του Συντάγματος. (Μανιτάκης, 2004, σελ.259)

Η διαδικασία της αναθεώρησης για το τυπικό Σύνταγμα στηρίζεται σε μία αυστηρή και τυπική διαδικασία. Εάν κάποιο στάδιο αυτής της διαδικασίας δεν πραγματοποιηθεί όπως ορίζεται, τότε το Σύνταγμα θεωρείται ότι προσβάλλεται και οι πολιτικοί σχηματισμοί φαίνεται ότι προσπαθούν να προσβάλουν το κύρος του. Η αναθεωρητική λειτουργία προβλέπεται μέσα από το ίδιο το σύνταγμα, για αυτό και ονομάζεται συντεταγμένη, και υπάρχει συγκεκριμένο όργανο άσκησης της συγκεκριμένης αρμοδιότητας.

Με βάση το άρθρο 110 του Συντάγματος 1975/1986/2001/2008³ αναδεικνύεται ο τρόπος με τον οποίον το ελληνικό Σύνταγμα μπορεί να υποστεί αναθεώρηση. Μέσω

---

³Άρθρο 110 του Σ – Συνταγματική Αναθεώρηση: «Οι διατάξεις του Συντάγματος υπόκεινται σε αναθεώρηση εκτός από εκείνες που καθορίζουν τη βάση και τη μορφή του πολιτεύματος ως Προεδρευόμενη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία, καθώς και από τις διατάξεις των άρθρων 2 παράγραφος 1,4 παράγραφοι 1,4 και 7,5 παράγραφοι 1 και 3 , 13 παράγραφος 1 και 26.

2. Η ανάγκη της αναθεώρησης του Συντάγματος διαπιστώνεται με απόφαση της Βουλής που λαμβάνεται ύστερα από πρόταση 50 τουλάχιστον βουλευτών, με πλειοψηφία 3/5 του όλου αριθμού των μελών της σε δύο ψηφοφορίες που απέχουν μεταξύ τουλάχιστον ένα μήνα. Με την απόφαση αυτή καθορίζονται ειδικά οι διατάξεις που πρέπει να αναθεωρηθούν.

3. Αφού η αναθεώρηση αποφασιστεί από τη Βουλή , η επόμενη Βουλή , κατά τη πρώτη σύνοδο της αποφασίζει με απόλυτη πλειοψηφία του όλου αριθμού των μελών της σχετικά με τις αναθεωρητέες διατάξεις.

4. Αν η πρόταση για αναθεώρηση του Συντάγματος έλαβε τη πλειοψηφία του όλου αριθμού των βουλευτών , όχι όμως και την πλειοψηφία των 3/5 , σύμφωνα με τη παράγραφο 2, η επόμενη Βουλή κατά τη πρώτη σύνοδο της μπορεί να αποφασίσει σχετικά με τις αναθεωρητέες διατάξεις με τη πλειοψηφία των 3/5 του όλου αριθμού των μελών της.

5. Κάθε φημιζόμενη αναθεώρηση διατάξεων του Συντάγματος δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως μέσα σε 10 ημέρες αφότου επιψηφιστεί από τη Βουλή και τίθεται σε ισχύ με ειδικό ψήφισμα της.

της αναθεωρητικής λειτουργίας του Συντάγματος μπορεί να γίνει τροποποίηση ή αντικατάσταση ή αυθεντική ερμηνεία ή κατάργηση ή προσθήκη συνταγματικών διατάξεων. Η αναθεωρητική διαδικασία προβλέπεται από το ίδιο το Σύνταγμα, το οποίο προβλέπει ειδικές διαδικαστικές εγγυήσεις και είναι αποκλειστική αρμοδιότητα της Βουλής. (Μάνεσης, 2007,σελ.259)

Αυτή η αποκλειστική αρμοδιότητα οφείλεται στο αντιπροσωπευτικό χαρακτήρα του πολιτεύματος.(Μανιτάκης,2004,σελ.292)Απαραίτητη προϋπόθεση για να πραγματοποιηθεί η αναθεώρηση, είναι αυτή να προταθεί αρχικά από την «Προτείνουσα» Βουλή και στη συνέχεια να ψηφιστεί από την «Αναθεωρητική» Βουλή, που προκύπτει μετά από τη διενέργεια νέων εκλογών. Η διαδικασία αυτή κρίθηκε αναγκαία, ώστε να εξασφαλιστεί η ομαλή λειτουργία με βάση τη λογική που είναι αναγκαία για την αναθεώρηση, καθώς και ληφθεί έμμεσα η απόφαση για αναθεώρηση από το εκλογικό σώμα.

1.3 Η Διαδικασία της αναθεώρησης

Σύμφωνα με το προαναφερθέν άρθρο 110 του Συντάγματος παράγραφοι 1-5, η αναθεωρητική διαδικασία περιλαμβάνει τρία βασικά στάδια.

Το πρώτο στάδιο επισημάνει την εκκίνηση της. Αρχικά, κατατίθενται στη «Προτείνουσα» Βουλή γραπτά οι προτάσεις των άρθρων ή των διατάξεων που πρόκειται να αναθεωρηθούν, ώστε να γίνουν δεκτές και να προχωρήσει η διαδικασία. Οι προτάσεις αυτές θα πρέπει να συνοδεύονται από μία αιτιολογική έκθεση που θα φέρει τη σύμφωνη γνώμη του 1/6 των εκλεγμένων αντιπροσώπων του λαού, δηλαδή πρέπει να βρίσκει σύμφωνους 50 βουλευτές στο ελάχιστο. Για το σκοπό αυτό διεξάγονται δύο ονομαστικές ψηφοφορίες ώστε να θεωρηθεί ότι οι προτάσεις για αναθεώρηση έχουν εγκριθεί από το 1/6 του κοινοβουλευτικού σώματος. Οι δύο ψηφοφορίες λαμβάνουν χώρα με διαφορά ενός μήνα. Στη δεύτερη ψηφοφορία από αυτές ψηφίζονται οι διατάξεις που έχουν προηγούμενος ψηφιστεί στη πρώτη ψηφοφορία όπως ορίζεται στο νόμο 119 παράγραφος 6 του Κανονισμού της Βουλής. Η οριζόμενη σύμφωνα με αυτόν πλειοψηφία για την επίτευξη της έγκρισης είναι τα

---

6. Δεν επιτρέπεται αναθεώρηση του Συντάγματος πριν περάσει πενταετία από τη περάτωση της προηγούμενης».

3/5 του συνόλου των βουλευτών, δηλαδή 180 βουλευτές. Αυτό ορίζεται στο ίδιο το Σύνταγμα στο άρθρο 110 παράγραφος 2, καθώς αναφέρεται εκεί ότι πρέπει να υπάρχει αυξημένη πλειοψηφία. Μέσω αυτών των δύο ψηφοφοριών θα ανακύψει η τελική απόφαση της Βουλής, καθώς και ο καθορισμός των διατάξεων που θα υποβληθούν σε αναθεώρηση. (Παπαδοπούλου, 2015, σελ.192-195)

Τη διαδικασία της αναθεώρησης δεν την ολοκληρώνει η «Προτείνουσα» Βουλή, αλλά εκείνη που θα προέλθει μετά τη διεξαγωγή γενικών βουλευτικών εκλογών. Αυτό είναι και το δεύτερο στάδιο της αναθεωρητικής διαδικασίας. Από αυτό συμπεραίνεται ότι στη διαδικασία συμμετέχει και ο λαός ως εκλογικό σώμα, αφού είναι αυτός που θα εκλέξει τους υπεύθυνους λήψης αποφάσεων σχετικά με την αναθεώρηση. Μέσω της «αναθεωρητικής Βουλής» θα ολοκληρωθεί και η διαδικασία της συνταγματικής αναθεώρησης. Αξίζει να σημειωθεί ότι εκλογές που γίνονται ανάμεσα στην «Προτείνουσα» και την «Αναθεωρητική Βουλή», γίνονται με βάση τις γενικές προβλέψεις του Συντάγματος.

Το τρίτο στάδιο ορίζεται στις παραγράφους 3-4 του άρθρου 110 του Συντάγματος με το οποίο ολοκληρώνεται και η διαδικασία της αναθεώρησης από τη Βουλή που έχει συγκροτηθεί μετά από τη διεξαγωγή των εκλογών. Στη πρώτη σύνοδο της νέας Βουλής γίνεται η ενεργοποίηση της αναθεωρητικής αρμοδιότητας και αποφασίζονται οι αναθεωρητές διατάξεις. Ειδικότερα, με την απόφαση αυτής της Βουλής γίνεται ο καθορισμός τους περιεχομένου των διατάξεων που είχαν τεθεί στην «Προτείνουσα Βουλή για αναθεώρηση. Σε περίπτωση που στη πρώτη σύνοδο δεν ολοκληρωθεί η αναθεωρητική αρμοδιότητα και παρόλα αυτά υπάρχει η ανάγκη για αναθεώρηση, δημιουργείται εκ νέου «Προτείνουσα» Βουλή και παύει η ύπαρξη της υπάρχουσας αναθεωρητικής Βουλής. Βασικό χαρακτηριστικό είναι ότι η αναθεωρητική Βουλή δεν δεσμεύεται από όσες προτάσεις έχουν κατατεθεί από τις κοινοβουλευτικές ομάδες στο πρώτο στάδιο όσον αφορά το περιεχόμενο των διατάξεων. Παράλληλα όμως είναι αποδεκτό η «Αναθεωρητική» Βουλή ακολουθεί την κατεύθυνση που έχει δοθεί από την «Προτείνουσα» Βουλή. Έτσι, η αναθεώρηση που θα πραγματοποιηθεί δεν αποκλίνει από την κατεύθυνση που είχε προταθεί στη «Προτείνουσα Βουλή» και το λόγο με το οποίο ξεκίνησε η διαδικασία της αναθεώρησης.⁴

---

⁴Βλαχόπουλος, Σ. (2018, Νοέμβριος 25). Η σχέση των δύο Βουλών στη συνταγματική αναθεώρηση. *Όμιλος Αριστόβουλου Μάνεση*, από:<<https://www.constitutionalism.gr/vlahopoulos-shesi-2-voulon-anatheorisi/>>[Ανακτήθηκε 7 Νοεμβρίου 2019]

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να σημειωθεί ότι η απαιτούμενη πλειοψηφία, η οποία προβλέπεται στο άρθρο 110 του Συντάγματος παράγραφος 4, σχετικά με όσες συνταγματικές διατάξεις οδεύουν προς αναθεώρηση, στην «Προτείνουσα» Βουλή το όριο επιτυγχάνεται με 180 βουλευτές. Ενώ στην «Αναθεωρητική» Βουλή αρκεί να συμπληρωθεί η απόλυτη πλειοψηφία, δηλαδή το όριο βρίσκεται στους 151 βουλευτές. Αυτό συμβαίνει καθόσον υπάρχει η ανάγκη κατάργησης ή σύστασης νέων ερμηνειών και προτάσεων ως προς την αναθεώρηση των διατάξεων.

Από την άλλη πλευρά, αν η «Προτείνουσα» Βουλή έχει αναδείξει την ανάγκη αναθεώρησης αλλά σε συγκεκριμένες διατάξεις και αυτό έχει την απόλυτη πλειοψηφία, όταν βρεθεί στο τρίτο στάδιο θα πρέπει να έχει τη πλειοψηφία των 3/5 του σώματος της Βουλής. Επιπροσθέτως, σύμφωνα με το άρθρο 110 παράγραφος 5 του Συντάγματος, μετά την ολοκλήρωση της συνταγματικής αναθεώρησης εκδίδεται και δημοσιεύεται το ειδικό ψήφισμα της Βουλής στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. Το ψήφισμα υπογράφεται από το ίδιο τον Πρόεδρο της Βουλής. Με τη δημοσίευσή του ισχύουν και οι νέες συνταγματικές διατάξεις. Με το τέλος της αναθεωρητικής διαδικασίας λήγει η θητεία της «Αναθεωρητικής» Βουλής, η οποία συνεχίζει το κοινοβουλευτικό της έργο ως απλή Βουλή. (Παπαδοπούλου, 2015, σελ.192-195)

1.4 Τα όρια της αναθεώρησης

Όπως έχει γίνει ήδη αντιληπτό, η διαδικασία της αναθεώρησης προκύπτει από τον αυστηρό χαρακτήρα του Ελληνικού Συντάγματος, γιατί αφενός μπορούν αναθεωρηθούν, να τροποποιηθούν ή και να καταργηθούν κάποιες από τις διατάξεις του και αφετέρου τίθενται όρια σε αυτή τη διαδικασία. Τα όρια, λοιπόν, αυτά ή οι δεσμεύσεις διακρίνονται σε δύο κατηγορίες : τα ρητά και σιωπηρά όρια. (Μανιτάκης, 2007, σελ.32)

Αρχικά, τα ρητά όρια έχουν δύο κατηγορίες, την ουσιαστική και τη διαδικαστική κατηγορία. Η μεν πρώτη αφορά όλες εκείνες τις διατάξεις του Συντάγματος που δεν μπορούν να αλλάξουν. Η δε δεύτερη επί της ουσίας είναι ολόκληρη η διαδικασία της αναθεώρησης που περιγράφηκε στο προηγούμενο υποκεφάλαιο. (Μανιτάκης, 2004, σελ.88-90)

Επιπλέον, τα σιωπηρά όρια αναφέρονται στο αυστηρό χαρακτήρα του Συντάγματος, καθώς μπορεί να προβλέπεται η διαδικασία της αναθεώρησης, αλλά κάποιες διατάξεις

του δεν μπορούν να αναθεωρηθούν. Οι διατάξεις αυτές θεωρήθηκαν από το συνταγματικό νομοθέτη ότι δεν πρέπει να υποστούν μεταβολή, για αυτό απαγορεύθηκε η τροποποίηση τους. Οι διατάξεις αυτές είναι η βάση και η μορφή του Πολιτεύματος⁵, η προστασία της αξίας του ανθρώπου⁶, η αρχή της ισότητας και η απαγόρευση τίτλων ευγενείας⁷, η ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας και της ελευθερίας του ατόμου⁸, το απαραβίαστο της θρησκευτικής συνείδησης⁹ και ο χωρισμός των εξουσιών¹⁰. Το δεύτερο είναι ο ίδιος ο μη αναθεωρήσιμος χαρακτήρας του Συντάγματος.(Μανιτάκης, 2004, σελ.90-92)

---

⁵Άρθρο 1: (Μορφή του πολιτεύματος):<<https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/article-1/>>

⁶Άρθρο 2:(Πρωταρχικές υποχρεώσεις της πολιτείας) παρ.2:<<https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/article-2/>>

⁷Άρθρο 4: (Ισότητα των Ελλήνων):<<https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/article-4/>>

⁸Άρθρο 5: (Ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας, προσωπική ελευθερία):<<https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/article-5/>>

⁹Άρθρο 13: (Θρησκευτική Ελευθερία):<<https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/article-13/>>

¹⁰Άρθρο 26: (Διάκριση των εξουσιών):<<https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/article-26/>>

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Η Οικονομική κρίση και η Συνταγματική Αναθεώρηση

2.1 Το Σύνταγμα του 1975

Το Σύνταγμα του 1975 υιοθετήθηκε από την Ελληνική Δημοκρατία κατά τη Μεταπολιτευτική περίοδο που ακολούθησε την πτώση της «Δικτατορίας των Συνταγματαρχών». Η δικτατορία είχε τις απαρχές της στις εκλογές του 1961 οπότε και ξεκινάει μία κρίση των εξουσιαστικών δομών που είχαν σχηματιστεί στην Ελλάδα μετά τον εμφύλιο πόλεμο κι η οποία οδήγησε σε μία γενικευμένη πολιτική αστάθεια, αλλά και σε έλλειψη νομιμότητας του πολιτικού συστήματος.(Χαραλάμης,1985,σελ.257-275).Η περίοδος της δικτατορικής διακυβέρνησης διήρκησε ως τις 23 Ιουλίου 1974, οπότε και το κενό στη πολιτική εξουσία της εξουσίας του Δημητρίου Ιωαννίδη, η Τουρκική εισβολή στη Κύπρο, αλλά και το ενδεχόμενο μίας πολεμικής σύρραξης με την Τουρκία, οδήγησαν το μετριοπαθές τμήμα των ενόπλων δυνάμεων στην απόφαση για πολιτικοποίηση (Μακρής, 1999, σελ. 173-194) και στη πρόσκληση και διορισμό ως Πρωθυπουργού της Ελλάδας του μέχρι τότε αυτοεξόριστου στη Γαλλία Κωνσταντίνου Καραμανλή.(Λοβέρδος,2001,σελ.169-189)Ο νέος Πρωθυπουργός ανέλαβε να πραγματοποιήσει εκλογές προκειμένου να προκύψει νέα Βουλή, οι οποίες όμως

πήραν τη μορφή ενός άτυπου δημοψηφίσματος. Επιπλέον στις 8 Δεκεμβρίου του 1974 διεξήχθη δημοψήφισμα για το πολίτευμα της Ελλάδας, το αποτέλεσμα του οποίου ήταν 69,18% υπέρ της αβασίλευτης δημοκρατίας. (Βούλγαρης, 2013, σελ.85)

Το 1975 ψηφίστηκε από την Ε' Αναθεωρητική Βουλή το νέο Σύνταγμα της χώρας. Το υπάρχον σύνταγμα αφαιρούσε τα υπολείμματα της δικτατορίας από τον κρατικό μηχανισμό και δημοσιεύτηκε στο πρώτο τεύχος της Εφημερίδας της Κυβερνήσεων με αριθμό 111178. Επί της ουσίας πρόκειται για αναθεώρηση του Συντάγματος του 1952.(Βούλγαρης, 2013, σελ.186) Με βάση το νέο Σύνταγμα γίνεται η καθιέρωση για πρώτη φορά της Προεδρευόμενης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας, καταλύοντας τη συνταγματική μοναρχία που προβλεπόταν στο προηγούμενο Σύνταγμα και εφαρμόζοντας στην πράξη το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος που είχε προηγηθεί. Όπως προαναφέρθηκε η διάταξη αυτή δεν μπορεί να υποστεί αναθεώρηση.

Με αυτό τον τρόπο αποκαταστάθηκε η Δημοκρατία στην Ελλάδα και θεμελιώθηκε συνταγματικά η ενίσχυση της προστασία των κοινωνικών και ατομικών δικαιωμάτων.(Βούλγαρης, 2013, σελ.187) Επιπλέον σύμφωνα με την 3 παράγραφο του πρώτου άρθρου του Συντάγματος, *«όλες οι εξουσίες πηγάζουν από το Λαό, υπάρχουν υπέρ αυτού και του Έθνους και ασκούνται όπως ορίζει το Σύνταγμα»*.

Περαιτέρω, στο άρθρο 26 του Συντάγματος αναφέρονται οι τρεις ξεχωριστές λειτουργίες της πολιτείας, η νομοθετική, η οποία ασκείται από τη Βουλή και τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, η εκτελεστική, που ασκείται από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας και την Κυβέρνηση και η δικαστική που ασκείται από τα δικαστήρια, με τις δικαστικές αποφάσεις να εκτελούνται στο όνομα του ελληνικού λαού. Αξίζει να σημειωθεί ότι σε αντίθεση με τα παλαιότερα συντάγματα, το Σύνταγμα του 1975 αναφέρετε σε τρεις λειτουργίες και όχι σε τρεις εξουσίες.

2.2 Οι αναθεωρήσεις του Συντάγματος του 1975

Το Σύνταγμα του 1975 έχει αναθεωρηθεί τρεις φορές το 1986, το 2001 και το 2008. Αν συνεχιστούν οι διαδικασίες αναθεώρησης θα πραγματοποιηθεί η τέταρτη αναθεώρηση πράγμα απαραίτητο εξαιτίας της κρίσης που έχει υποστεί η Ελληνική κοινωνία.

Το 1986, έντεκα χρόνια μετά τη ψήφιση του Συντάγματος του 1975, πραγματοποιήθηκε η πρώτη αναθεώρηση των διατάξεων του. Το Μάρτιο 1986 έγινε η αναθεώρηση με βάση το άρθρο 110 του Συντάγματος και αναθεωρήθηκαν ένδεκα (11) άρθρα. Αξίζει να σημειωθεί ότι ψηφίστηκε η αλλαγή της γλώσσας του Συντάγματος, από τη καθαρεύουσα στη δημοτική, καθώς ήταν η διάλεκτος που μιλούσε πλέον το σύνολο του ελληνικού λαού, συμβάλλοντας έτσι στο να γίνει το Σύνταγμα πιο κατανοητό για τον απλό πολίτη.

Η αναθεώρηση αυτή χαρακτηρίστηκε ως «Πρωθυπουργοκεντρική», καθώς, τα νέα άρθρα περιόρισαν τις αρμοδιότητες του Προέδρου της Δημοκρατίας, ο οποίος είχε μέχρι τότε εκ του Συντάγματος περισσότερο ενεργό ρόλο, ενώ ταυτόχρονα ενισχύθηκαν οι αρμοδιότητες του Πρωθυπουργού. Επί της ουσίας ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας δεν θα μπορεί όταν δεν υπάρχει κοινοβουλευτική αυτοδυναμία να δώσει εντολή σχηματισμού κυβέρνησης, δεν έχει τη δυνατότητα να προβαίνει σε διαγγέλματα προς το λαό με δική του προσωπική πρωτοβουλία αλλά και ούτε και να προκηρύσσει δημοψηφίσματα κατά το Σύνταγμα. Τη δυνατότητα αυτή θα την έχει μόνο μετά από πρόταση της Κυβέρνησης και τη λήψη σχετικής απόφασης από τη Βουλή, η οποία όμως θα πρέπει να αποφασίζει με απόλυτη πλειοψηφία, δηλαδή 151 βουλευτές.¹¹(Βούλγαρης, 2013,σελ.187)Από την άλλη πλευρά όμως ο Πρωθυπουργός μπορούσε να είναι ο επικεφαλής της κυβέρνησης και της κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας και με αυτό το τρόπο έγινε ο βασικός «κυρίαρχος» της εξουσίας στη χώρα. Η διάταξη αυτή δεν έχει αλλάξει μέχρι σήμερα. Βέβαια, στην επικείμενη αναθεώρηση, πολλά κόμματα, φορείς και μέλη της επιστημονικής κοινότητας υποστηρίζουν την αύξηση των αρμοδιοτήτων του Προέδρου της Δημοκρατίας, χωρίς όμως οι αρμοδιότητες του να επιστρέψουν σε αυτές που προβλέπονταν από το Σύνταγμα του 1975.(Βούλγαρης, 2013, σελ.188)

Την άνοιξη του 2001 έγινε ακόμη μία συνταγματική αναθεώρηση η οποία αυτή τη φορά είχε μεγαλύτερη έκταση από την προηγούμενη, που διεξήχθη σε συναινετικό κλίμα κατά κανόνα. Η αναθεωρητική διαδικασία του 2001 εισήγαγε νέα ατομικά δικαιώματα, όπως η προστασία της γενετικής ταυτότητας και η προστασία από την ηλεκτρονική επεξεργασία προσωπικών δεδομένων. Νομοθετήθηκαν νέοι κανόνες για τη χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων όσον αφορά τις προεκλογικές δαπάνες, ρυθμίστηκαν οι σχέσεις ιδιοκτητών μέσων μαζικής ενημέρωσης και κράτους, προσαρμόστηκε το βουλευτικό αξίωμα, έγινε αναδιοργάνωση και

---

¹¹Σύνταγμα της Ελλάδος (1986) - ΦΕΚ Α 23 - 14-3-1986:<<https://www.e-nomothesia.gr/syntagma/suntagma-ellados-1986.html>>

εκσυγχρονισμός της Βουλής, κατοχυρώθηκαν συνταγματικά Ανεξάρτητες Αρχές του τομέα των δικαιωμάτων και, τέλος, έγινε μία διεξοδική μεταρρύθμιση στο επίπεδο της Δικαιοσύνης και ενισχύθηκε το αποκεντρωτικό σύστημα της χώρας.¹²

Η τελευταία αναθεωρητική διαδικασία που πραγματοποιήθηκε το 2008, ελάχιστοι τη θυμούνται εξαιτίας μικρότερης σημασίας που διέθετε σε σχέση με τις δύο άλλες που προηγήθηκαν. Στην τελευταία αναθεώρηση του 2008 προέκυψε η κατάργηση του επαγγελματικού ασυμβίβαστου των βουλευτών και των δημόσιων υπαλλήλων που είχε κατοχυρωθεί συνταγματικά με την αναθεώρηση του 2001. Προστέθηκαν άρθρα που αφορούσαν τις ορεινές και νησιωτικές περιοχές και επίσης η Βουλή απέκτησε τη δικαιοδοσία υπό προϋποθέσεις να προβαίνει σε προτάσεις για την τροποποίηση κάποιων κονδυλίων του προϋπολογισμού.¹³¹⁴

2.3 Η Οικονομική κρίση

Η παγκόσμια οικονομική κρίση που ξέσπασε το 2008 ξεκινώντας από τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής και τη κατάρρευση της εταιρίας «LehmanBrothers», είναι η δεύτερη πιο επίπονη οικονομική ύφεση μετά τη κρίση του 1928 («Κραχ») και τη κατάρρευση του χρηματιστηρίου.¹⁵ Όπως ήταν επόμενο η Ελλάδα δεν έμεινε ανεπηρέαστη, καθώς βρισκόμαστε στο 21^ο αιώνα και το περιβάλλον στο οποίο διαβιώνουμε είναι παγκοσμιοποιημένο. Οι σχέσεις αλληλεπίδρασης, που έχουν αναπτυχθεί σε αυτό το νέο παγκοσμιοποιημένο σύστημα, είναι υπαίτιες για τις αρνητικές συνέπειες που επέφερε στην οικονομία της χώρας η οικονομική κρίση των Ηνωμένων Πολιτειών, όπως και το κυρίαρχο οικονομικό σύστημα που επέβαλε τους συνεχείς δανεισμούς της χώρας.

---

¹²Σύνταγμα της Ελλάδος (2001)- ΦΕΚ Α 85-18-4-2001:<<https://www.e-nomothesia.gr/syntagma/suntagma-ellados-2001.html>>

¹³Σύνταγμα της Ελλάδος (2008) - ΦΕΚ Α 120 - 27.06.2008:<<https://www.e-nomothesia.gr/syntagma/suntagma-ellados-2008.html>>

¹⁴Νικήτας, Σ. (2016, Ιούνιος 17). Το Σύνταγμα του 1975 και οι τρεις αναθεωρήσεις του. *HuffpostGreece*. από:<https://www.huffingtonpost.gr/entry/afieromata-syntagma-anatheorisi_gr_10476526>[Ανακτήθηκε 7 Νοεμβρίου 2019]

¹⁵Νικήτας, Σ. (2013, Σεπτεμβρίου 13). Όταν άρχισε η κρίση: Η κατάρρευση της LehmanBrothers. *news 24.5*. από:<<https://www.news247.gr/afieromata/otan-archise-i-krisi-i-katarreysi-tis-lehman-brothers.6227071.html>> [Ανακτήθηκε 7 Νοεμβρίου 2019]

Ένα χρόνο αργότερα, το 2009, η οικονομική κρίση έγινε αντιληπτή και στην ελληνική οικονομία. Η οικονομική κρίση πέρα από τις αρνητικές συνέπειες της παγκοσμιοποίησης και Ευρωπαϊκής ενοποίησης οφείλεται και στις χρόνιες παθολογίες της ελληνικού εθνικού συστήματος. Το 2009 έχουμε την είσοδο στην κρίση, καθώς αποδείχτηκε ότι η Ελλάδα δεν μπορούσε να τηρήσει τις υποχρεώσεις απέναντι στους ευρωπαϊκούς εταίρους και η χώρα έπειτα από αρκετά χρόνια ήρθε για ακόμη μία φορά αντιμέτωπη με το ενδεχόμενο της πτώχευσης. Αυτό συνέβη επειδή τα επίπεδα του δημοσίου χρέους ήταν αυξημένα και με αυτό τον τρόπο δημιουργήθηκε κρίση εμπιστοσύνης προς την Ελλάδα, η οποία μεταφράστηκε σε υποβάθμιση της οικονομίας της χώρας. (Γεωρμά, 2010, σελ.6)

Η δραματική κατάσταση που είχε εισέλθει η Ελλάδα φαινόταν μη αναστρέψιμη, αφού το δημόσιο έλλειμμα του 2009 ήταν πολύ μεγάλο (14,7 δισεκατομμύρια ευρώ)¹⁶. Ο τότε Πρωθυπουργός Γεώργιος Παπανδρέου ανακοίνωσε από το Καστελόριζο στις 23 Απριλίου του 2010 ότι για να ανατραπεί η κατάσταση θα πρέπει η Ελλάδα να προσφύγει για βοήθεια στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και την υπογραφή του πρώτου Προγράμματος Στήριξης της Ελληνικής Οικονομίας (Μνημονίου). Με αυτό το τρόπο στις 2 Μαΐου του 2010, έγινε η έναρξη του μηχανισμού στήριξης και υποβλήθηκαν στην Ελλάδα τα μέτρα λιτότητας που αποφασίστηκαν από κοινού από το ΔΝΤ και την Ευρωπαϊκή Ένωση, με στόχο την ανόρθωση και τη μεγέθυνση της οικονομίας.

Στο πρώτο Μνημόνιο προβλεπόταν η μείωση των μισθών και των συντάξεων με ταυτόχρονη αύξηση των φόρων, γεγονός που προκάλεσε την αγανάκτηση του Ελληνικού λαού και δοκίμασε τις αντοχές της ελληνικής μεσαίας τάξης, δηλαδή της ραχοκοκαλιάς του ελληνικού σχηματισμού. (Αρανίτου, 2019,σελ.156-165) Η Ελλάδα ήταν πλέον υπό συνεχή επίβλεψη από τους Ευρωπαϊκούς εταίρους. Παρά τα μέτρα και της μεταρρυθμίσεις η ελληνική οικονομία δεν φάνηκε να μπαίνει σε ρυθμούς ανάπτυξης, αντίθετα η ύφεση συνεχίστηκε, καθιστώντας την υπογραφή των δύο επόμενων μνημονίων, μονόδρομο για τις επόμενες κυβερνήσεις. Το δεύτερο μνημόνιο υπογράφηκε το 2012 από τη υπηρεσιακή κυβέρνηση Λουκά Παπαδήμου, η οποία προέκυψε μετά την παραίτηση της κυβέρνησης Παπανδρέου. Τέλος, το τρίτο

---

¹⁶news.gr. (2014, Ιούλιος 6). Το Παρασκήνιο: Πως μπήκε η Ελλάδα στο ΔΝΤ. *new.gr*. από: <<https://www.news.gr/politikh/esoterikh-politikh/article/160585/to-paraskhnio-pos-mphke-h-ellada-sto-dnt.html>> [Ανακτήθηκε 17 Ιουνίου 2019]

μνημόνιο ψηφίστηκε το 2015 από τη κυβέρνηση του Αλέξη Τσίπρα. Πράγμα το οποίο είχε ακόμη δυσμενέστερες συνέπειες για την ελληνική κοινωνία και την οικονομία.¹⁷

Τώρα, η οικονομική κρίση πέρα από τα αρνητικά αποτελέσματα που επέφερε στην οικονομία και στην βαρύτερη οικονομική πολιτική επηρέασαν αρνητικά και άλλους τομείς της κοινωνίας. Η επιρροή αυτή αφορούσε τόσο το φάσμα της κοινωνικής ζωή όσο και το φάσμα της πολιτικής ζωής της χώρας. Εξαιτίας, λοιπόν, αυτών των παραγόντων το Σύνταγμα βρίσκεται σε μία δοκιμασία σχετικά με το εάν όντως τηρείται. Ο σεβασμός στην τήρησή του μοιάζει αυτή τη περίοδο να μην αποτελεί προϋπόθεση. Κάτι τέτοιο όμως δεν βοηθάει στη ομαλή λειτουργία των θεσμών του κράτους, καθώς ο τρόπος που γίνεται η διαδικασία λήψης αποφάσεων δεν πραγματοποιείται με βάση ακριβώς τις συνταγματικές διαδικασίες, αλλά οι αποφάσεις λαμβάνονταν πλέον από την Ευρωπαϊκή Ένωση, γεγονός που έχει οδηγήσει μία μερίδα ακαδημαϊκών να υποστηρίζει ότι το κράτος έχει απωλέσει ένα τμήμα της εθνικής του κυριαρχίας.

Είναι γνωστό ότι την περίοδο αυτή οι πιο σημαντικοί νόμοι δεν προέρχονται από τη διαβούλευση και αντιπαράθεση εντός του Κοινοβουλίου. Εντούτοις δίνονται από το ΔΝΤ και εισάγονται στη Βουλή για να ψηφισθούν υπό τον φόβο οικονομικής και κοινωνικής κατάρρευσης της χώρας. Αυτή ήταν και η συμφωνία ανάμεσα στους δανειστές και της κυβέρνησης και αυτό έπρεπε να τηρηθεί.¹⁸

Επιπλέον, η συγκεκριμένη οικονομική κρίση είναι πολυδιάστατη, καθώς πέρα από την οικονομία επηρεάστηκαν οι κρατικοί θεσμοί, η ίδια η κοινωνία αλλά και τα πολιτικά κόμματα. Τα πολιτικά κόμματα κατηγορήθηκαν από μεγάλο μέρος του ελληνικού λαού ως υπεύθυνα για την οικονομική δυσχέρεια της χώρας και για την αποτυχία τους να τη διαχειριστούν στη συνέχεια, κάτι που οδήγησε στην υπογραφή των Μνημονίων και στην απώλεια ουσιαστικά της ικανότητας λήψης οικονομικών μέτρων από τη κυβέρνηση. Οι πολίτες θεώρησαν για μία ακόμη φορά τα πολιτικά κόμματα ως υπαίτια και άρα αναξιόπιστα, γεγονός που οδήγησε στην

---

¹⁷ Παπαδής, Θ. (2018, Αύγουστος 20). Το χρονικό εισόδου της Ελλάδος στα τρία Μνημόνια. *news.it*. από: <<https://www.newsit.gr/politikh/to-xroniko-eisodou-tis-ellados-sta-tria-mnimonia/2600107/>> [Ανακτήθηκε 17 Ιουνίου 2019]

¹⁸ Καμτσίδου, Ι. (2013, Ιούνιος 26). Οικονομική κρίση, Σύνταγμα και δημοκρατία. *Ομιλος Αριστόβουλου Μάνεση*. από www.constitutionalism.gr: <<https://www.constitutionalism.gr/kamtsidou-oikonomiki-krisi-syntagma-dimokratia/?hilitte=%27%CE%B8%CE%B5%CF%83%CE%BC%CE%BF%CE%B9%27>> [Ανάκτηση 28 Αυγούστου 2019]

αποστασιοποίηση του λαού από αυτά με βαρύτατες συνέπειες, η πιο σημαντική από τις οποίες είναι η αποχή υψηλού ποσοστού από τις εκλογές. Γι' αυτό προέκυψε και η φράση «διπλός εκλογικός σεισμός του 2012».¹⁹ Οι πολίτες με αυτό τον τρόπο έδειξαν τη δυσαρέσκειά τους απέναντι σε αυτά, καθώς, υπήρχαν συνεχείς διενέξεις μεταξύ των κόμματος για τα αίτια της κρίσης αλλά και τις λύσεις που θα έπρεπε να εφαρμοσθούν για την επίλυσή της, χωρίς όμως ουσιαστικά βήματα και με την Ελλάδα να οδεύει προς το χείλος του «γκρεμού».

Στη περίοδο της κρίσης η πρώτη συζήτηση για την εισαγωγή μίας νέας αναθεωρητικής διαδικασίας έγινε το 2016 από τον τότε Πρωθυπουργό Αλέξη Τσίπρα, που παρουσίασε τους πέντε άξονες της συνταγματικής αναθεώρησης, σε ομιλία που πραγματοποίησε.²⁰ Πολλοί μελετητές, αλλά και πολιτικά κόμματα της αντιπολίτευσης υποστηρίζουν ότι αυτή η συζήτηση έπρεπε να είχε γίνει πολύ νωρίτερα, καθώς ήταν επιτακτική ανάγκη της περιόδου αυτής της κρίσης. Δεδομένου ότι η κρίση πέρα από την οικονομία επέφερε επηρέασε και τους θεσμούς αλλά και την κοινωνία. Είναι γνωστό ότι λόγω των αποφάσεων της κυβέρνησης δεν ήταν λίγες οι φορές που παραβιάζονταν δικαιώματα.

2.4 Το Σύνταγμα σήμερα και η επικείμενη αναθεώρηση

Όπως γίνεται λοιπόν αντιληπτό από την ανάπτυξη των προηγούμενων κεφαλαίων, το Σύνταγμα του 1975 βρίσκεται ακόμα σε ισχύ στην Ελλάδα με τις επιμέρους αναθεωρήσεις του, του 1986, του 2001 και του 2008. Οι αναθεωρήσεις αυτές σκοπό είχαν να εκσυγχρονίσουν τα άρθρα του Συντάγματος, ώστε αυτό να ανταποκρίνεται καλύτερα στις συνθήκες και τις ανάγκες που διαμορφώνονται σε κάθε εποχή και οι οποίες αντανακλώνται τόσο στην οικονομική όσο και στην πολιτική ζωή της χώρας.

Μετά από οκτώ χρόνια από την τελευταία αναθεώρηση ήρθε η στιγμή κατά την οποία το Σύνταγμα πρέπει να επικαιροποιηθεί εκ νέου, προκειμένου να προσαρμοσθεί καλύτερα στις συνθήκες που διαμορφώθηκαν κατά την περίοδο των Μνημονίων.

---

¹⁹Βανδώρος, Σ. (2014, Μάιος 24). *Ο διπλός εκλογικός σεισμός*. (Νικολακόπουλου, Γ., Επιμ.) από: <<https://www.bookpress.gr/stiles/dimosia-sizitisi/2014-05-27-09-36-57>> [Ανακτήθηκε 29 Μάρτιου 2019]

²⁰Οι προτάσεις για Συνταγματική Αναθεώρηση παρουσιάστηκαν από τον Αλέξη Τσίπρα σε εκδήλωση που πραγματοποιήθηκε στο προαύλιο της Νότιας Πτέρυγας της Βουλής των Ελλήνων, στις 25 Ιουλίου 2016.

Παρά τις δηλώσεις του τότε Πρωθυπουργού Αλέξη Τσίπρα περί της αναγκαιότητας της αναθεώρησης, τα κόμματα της αντιπολίτευσης άσκησαν έντονη κριτική σε αυτή του την ενέργεια, υποστηρίζοντας ότι ο χρόνος που επέλεξε για να κάνει την εξαγγελία του είχε ως στόχο τον αντιπερισπασμό και τον αποπροσανατολισμό των πολιτών από την οικονομική δυσχέρεια και την υπογραφή του νέου Μνημονίου²¹, το οποίο έφερε περισσότερα μέτρα λιτότητας.

Παρά τις αντιδράσεις που προκάλεσε η δήλωση του Πρωθυπουργού για την πρόθεσή του να αναθεωρηθεί το υπάρχον Σύνταγμα, κατατέθηκε στα τέλη του 2018 η πρόταση του Προέδρου και Βουλευτών της Κοινοβουλευτικής ομάδας του ΣΥΡΙΖΑ για την αναθεώρηση διατάξεων του Συντάγματος, σύμφωνα με τα άρθρα 110 του Συντάγματος και 119 του Κανονισμού της Βουλής, στην αρμόδια Επιτροπή Αναθεώρησης του Συντάγματος.²²

Στη συνέχεια κατατέθηκαν επιπλέον και οι προτάσεις των υπόλοιπων πολιτικών κομμάτων, κοινοβουλευτικών ομάδων, καθώς και οι προτάσεις διάφορων άλλων φορέων. Συγκεκριμένα προτάσεις κατέθεσαν οι κοινοβουλευτικές ομάδες της Νέας Δημοκρατίας, των Ανεξάρτητων Ελλήνων, του Ποταμιού, του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας και της Δημοκρατικής Συμπαράταξης, ο Ε' Αντιπρόεδρος της Βουλής κ. Δημ. Κρεμαστινός, η Πανελλήνια Ένωση Ναυτών Εμπορικού Ναυτικού, η Περιφερειακή Ένωση Δήμων Κεντρικής Μακεδονίας, ο Σύνδεσμος Ελληνικής Κτηνοτροφίας και η Πανελλαδική Φιλοζωική και Περιβαλλοντική Ομοσπονδία.²³

Η πρώτη ονομαστική ψηφοφορία για την αναθεώρηση του Συντάγματος πραγματοποιήθηκε στις 14 Φεβρουαρίου 2019 και η δεύτερη ένα μήνα μετά, στις 14 Μαρτίου. Από τις 49 προτεινόμενες διατάξεις, οι 16 πέρασαν με ενισχυμένη πλειοψηφία (180 ψήφοι τουλάχιστον) και επομένως στην αναθεωρητική βουλή χρειάζονται απλή πλειοψηφία και οι υπόλοιπες 33 εγκρίθηκαν με απλή πλειοψηφία (151 ψήφοι τουλάχιστον) και θα χρειαστεί να λάβουν ενισχυμένη πλειοψηφία από την

---

²¹Τη περίοδο αυτή υπογράφηκε από την κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ-ΑΝΕΛ το τρίτο σε σειρά Μνημόνιο.

²²Κοινοβουλευτική Ομάδα ΣΥΡΙΖΑ.(2018, Νοέμβριος 11). Αιτιολογική Έκθεση: Πρόταση του Προέδρου και των Βουλευτών της Κ.Ο του ΣΥΡΙΖΑ. στο Βουλή των Ελλήνων. από:<[https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/c8827c35-4399-4fbb-8ea6-aebdc768f4f7/%CE%88%CE%B3%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%BF%20%CE%B1%CF%80%CF%8C%20%CE%A3%CE%B1%CF%81%CF%89%CF%84%CE%AE%20\(215135\).pdf](https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/c8827c35-4399-4fbb-8ea6-aebdc768f4f7/%CE%88%CE%B3%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%BF%20%CE%B1%CF%80%CF%8C%20%CE%A3%CE%B1%CF%81%CF%89%CF%84%CE%AE%20(215135).pdf)> [Ανακτήθηκε 19 Αυγούστου 2019]

²³Βουλή των Ελλήνων. (2018).Βουλή των Ελλήνων. από:<https://www.hellenicparliament.gr/Nomothetiko-Ergo/Anazitisi-Nomothetikou-Ergou?type=0_0_0_0_1&pageNo=2>[Ανακτήθηκε 17 Αυγούστου 2019]

αναθεωρητική βουλή.²⁴ Στις προτάσεις που πέρασαν επιτυχώς τις δύο ψηφοφορίες και θα τεθούν εκ νέου για ψήφιση από την Αναθεωρητική Βουλή συγκαταλέγονται η

---

²⁴Σύμφωνα με τα πρακτικά της Βουλής των Ελλήνων οι 16 προτάσεις για συνταγματική αναθεώρηση με ενισχυμένη πλειοψηφία, με βάση και τις δύο ψηφοφορίες που πραγματοποιήθηκαν, είναι οι εξής : Το άρθρο 32Σ παρ.4 (προς την κατεύθυνση αποσύνδεσης της εκλογής Προέδρου της Δημοκρατίας από τη διάλυση της Βουλής και σε περίπτωση αδυναμίας κοινοβουλευτικής εκλογής άμεση εκλογή, εφόσον έχουν προηγηθεί διαδοχικές ψηφοφορίες εντός εξαμήνου από την έναρξη της κοινοβουλευτικής διαδικασίας) με 224 ψήφους υπέρ.

Το άρθρο 32Σ παρ.5 (προς την κατεύθυνση αποσύνδεσης της εκλογής ΠτΔ από τη διάλυση της Βουλής και σε περίπτωση αδυναμίας κοινοβουλευτικής εκλογής άμεση εκλογή, εφόσον έχουν προηγηθεί διαδοχικές ψηφοφορίες εντός εξαμήνου από την έναρξη της κοινοβουλευτικής διαδικασίας) με 224 ψήφους υπέρ.

Το άρθρο 62Σ (προς τη κατεύθυνση περιορισμού της βουλευτικής ασυλίας αποκλειστικά στα αδικήματα που σχετίζονται με τη βουλευτική ιδιότητα εντός και εκτός Βουλής.) με 237 ψήφους υπέρ.

Το άρθρο 86Σ παρ.3 (προς τη κατεύθυνση περιορισμού των προνομιακών ρυθμίσεων περί ποινικής ευθύνης Υπουργών, ιδίως μέσω της κατάργησης της αποσβεστικής προθεσμίας και της κατάργησης της δυνατότητας αναστολής της δίωξης της προδικασίας ή της κύριας διαδικασίας) με 255 ψήφους υπέρ.

Το άρθρο 101ΣΑ (προς την κατεύθυνση περιορισμού της δυνατότητας ίδρυσης ανεξαρτήτων αρχών, της διευκόλυνσης του τρόπου επιλογής των μελών τους και της ενίσχυσης του κοινοβουλευτικού ελέγχου τους.) με 232 ψήφους υπέρ.

Το άρθρο 68Σ παρ. 2 (δικαιώματα κοινοβουλευτικών μειοψηφιών) με 247 ψήφους υπέρ.

Το άρθρο 112Σ παρ. 4 κατάργηση παραγράφου (κατάργηση μεταβατικής διάταξης) με 234 ψήφους υπέρ.

Το άρθρο 113Σ κατάργηση παραγράφου (κατάργηση μεταβατικού άρθρου) με 233 ψήφους υπέρ.

Το άρθρο 114Σ παρ.1 (περί ισχύος άρθρων 30,32 Συντάγματος) με 232 ψήφους υπέρ.

Το άρθρο 114Σ παρ.2 (κατάργηση παραγράφου, κατάργηση μεταβατικής διάταξης) με 233 ψήφους υπέρ.

Το άρθρο 115Σ παρ.1 (παραπομπή εκκρεμών δικαστικών υποθέσεων ενώπιον του ΕΣ) με 232 ψήφους υπέρ.

Το άρθρο 115Σ παρ. 2 (σύνθεση ΑΕΔ) με 232 ψήφους υπέρ.

Το άρθρο 115Σ παρ.3 κατάργηση παραγράφου (κατάργηση μεταβατικής διάταξης) με 232 ψήφους υπέρ.

Το άρθρο 115Σ παρ.4 κατάργηση παραγράφου (κατάργηση μεταβατικής διάταξης) με 232 ψήφους υπέρ.

Το άρθρο 119Σ παρ.1 κατάργηση παραγράφου (κατάργηση μεταβατικής διάταξης) με 232 ψήφους υπέρ.

Το άρθρο 96Σ παρ.5 (Δικαστικό Σώμα Ενόπλων Δυνάμεων) με 237 ψήφους υπέρ.

Οι υπόλοιπες 33 προτάσεις με απλή πλειοψηφία είναι οι εξής: Το άρθρο 3 παρ.1 (προς την κατεύθυνση κατοχύρωσης της θρησκευτικής ουδετερότητας του κράτους) με 156 ψήφους υπέρ.

Το άρθρο 3Σ παρ.2 (προς την κατεύθυνση κατοχύρωσης της θρησκευτικής ουδετερότητας του κράτους) με 156 ψήφους υπέρ.

Το άρθρο 3Σ παρ.3 κατάργηση παραγράφου (κατάργηση παραγράφου 3 του άρθρου 3) με 171 ψήφους υπέρ.

Το άρθρο 3Σ (εισαγωγή ερμηνευτικής δήλωσης, προσθήκη ερμηνευτικής δήλωσης προς την κατεύθυνση κατοχύρωσης της θρησκευτικής ουδετερότητας του κράτους) με 156 ψήφους υπέρ.

Το άρθρο 13Σ παρ.5 (προς την κατεύθυνση κατοχύρωσης του πολιτικού όρκου) με 154 ψήφους υπέρ.

Το άρθρο 21Σ παρ.1 (προς την κατεύθυνση αναγνώρισης κρατικής εγγύησης ενός αξιοπρεπούς επιπέδου διαβίωσης για όλους, μέσα από καθολικές κοινωνικές υπηρεσίες και εισοδηματικές ενισχύσεις) με 160 ψήφους υπέρ.

Το άρθρο 21Σ παρ.3 (προς την κατεύθυνση αναγνώρισης κοινωνικού δικαιώματος στην υγεία και υποχρέωσης του κράτους να παρέχει καθολική πρόσβαση σε αποτελεσματικές παροχές υγείας μέσω του Εθνικού Συστήματος Υγείας) με 160 ψήφους υπέρ.

Στο άρθρο 21Σ προσθήκη παρ. 7 (προς την κατεύθυνση κατοχύρωσης του δημόσιου ελέγχου των βασικών κοινωνικών αγαθών, όπως το νερό και η ηλεκτρική ενέργεια, ώστε τα δίκτυα διανομής τους να υπόκεινται σε καθεστώς δημόσιας υπηρεσίας και να τελούν σε δημόσιο έλεγχο και προς την κατεύθυνση κατοχύρωσης των κοινών αγαθών) με 158 ψήφους υπέρ.

Το άρθρο 22Σ παρ.1 (προς την κατεύθυνση αναγνώρισης ίσης αμοιβής για ίσης αξίας εργασία ανεξάρτητα από την ηλικία) με 173 ψήφους υπέρ.

Το άρθρο 22Σ παρ.2 (προς την κατεύθυνση συνταγματικής κατοχύρωσης των συλλογικών διαπραγματεύσεων για το καθορισμό του ελάχιστου μισθού και του δικαιώματος μονομερούς προσφυγής των κοινωνικών εταίρων στη διαιτησία) με 160 ψήφους υπέρ.

Το άρθρο 22Σ παρ.4 (προς την κατεύθυνση της αναγνώρισης ότι η επίταξη υπηρεσιών απαγορεύεται ως μέτρο αντιμετώπισης των συνεπειών απεργίας) με 164 ψήφους υπέρ.

Το άρθρο 22Σ παρ.5(προς την κατεύθυνση της αναγνώρισης του δικαιώματος στην κοινωνική ασφάλιση υπό την έννοια ότι το κράτος υποχρεώνεται να εξασφαλίζει αποτελεσματική προστασία έναντι όλων των ασφαλιστικών κινδύνων μέσω ενός ενιαίου συστήματος καθολικής κάλυψης, στο πλαίσιο δημόσιου αναδιανεμητικού συστήματος, που λειτουργεί βάσει των αρχών της αλληλεγγύης και της ανταποδοτικότητας) με 158 ψήφους υπέρ.

Το άρθρο 28Σ παρ.2(προς την κατεύθυνση της υποχρέωσης κύρωσης με δημοψήφισμα διεθνών συνθηκών που προβλέπουν μεταβίβαση κυριαρχικών αρμοδιοτήτων του κράτους) με 154 ψήφους υπέρ.

Το άρθρο 33Σ παρ.2 (προς την κατεύθυνση κατοχύρωσης του πολιτικού όρκου) με 169 ψήφους υπέρ.

Το άρθρο 37Σ παρ.2 (προς την κατεύθυνση καθιέρωσης υποχρεωτικής βουλευτικής ιδιότητας για το Πρωθυπουργό) με 153 ψήφους υπέρ.

Το άρθρο 38Σ παρ. 1 (προς την κατεύθυνση καθιέρωσης της εποικοδομητικής ψήφου δυσπιστίας) με 154 ψήφους υπέρ.

Το άρθρο 44Σ παρ.2 (προς την κατεύθυνση καθιέρωσης δημοψηφισμάτων με λαϊκή πρωτοβουλία)Σ με 153 ψήφους υπέρ.

Το άρθρο 54Σ παρ.1 (προς την κατεύθυνση καθιέρωσης αναλογικού εκλογικού συστήματος) με 156 ψήφους υπέρ.

Το άρθρο 54Σ παρ.4 (προς την κατεύθυνση της δυνατότητας ορισμού από ενιαίο ψηφοδέλτιο έως πέντε (5) βουλευτών απόδημου Ελληνισμού) με 160 ψήφους υπέρ.

Το άρθρο 54Σ εισαγωγή ερμηνευτικής δήλωσης (προς την κατεύθυνση διευκρίνησης ότι το πάγιο αναλογικό εκλογικό σύστημα είναι αυτό στο οποίο η αναλογία εδρών δεν αποκλίνει περισσότερο από 10% από την αναλογία ψήφων) με 155 ψήφους υπέρ.

Στο άρθρο 56Σ προσθήκη παρ.5 (προς την κατεύθυνση καθιέρωσης προσωρινού καλύματος εκλογιμότητας μετά από τρεις (3) βουλευτικές περιόδους) με 157 ψήφους υπέρ.

Το άρθρο 59Σ παρ.1 (προς την κατεύθυνση κατοχύρωσης του πολιτικού όρκου) με 169 ψήφους υπέρ.

Το άρθρο 59Σ παρ.2 (προς την κατεύθυνση κατοχύρωσης του πολιτικού όρκου) με 169 ψήφους υπέρ.

αποσύνδεση της εκλογής του Προέδρου της Δημοκρατίας από την διενέργεια εκλογών, ο περιορισμός της βουλευτικής ασυλίας, η θρησκευτική ουδετερότητα του κράτους και η κατάργηση του θρησκευτικού όρκου, καθώς και η αλλαγή του εκλογικού συστήματος με την υιοθέτηση της απλής αναλογικής.²⁵

Το άρθρο 73Σ (προς την κατεύθυνση καθιέρωσης της λαϊκής νομοθετικής πρωτοβουλίας) με 171 ψήφους υπέρ.

Το άρθρο 84Σ παρ.2 (προς την κατεύθυνση καθιέρωσης της εποικοδομητικής ψήφου δυσπιστίας) με 154 ψήφους υπέρ.

Το άρθρο 86Σ εισαγωγή ερμηνευτικής δήλωσης (προς την κατεύθυνση διευκρίνησης ότι το πεδίο ισχύος του άρθρου αναφέρεται αποκλειστικά στα αδικήματα που τελέστηκαν κατά την άσκηση και όχι επ'ευκαιρία της άσκησης των υπουργικών καθηκόντων) με 175 ψήφους υπέρ.

Το άρθρο 102Σ παρ.2 (προς την κατεύθυνση καθιέρωσης αναλογικού εκλογικού συστήματος στις εκλογές για τους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης και θέσπισης τοπικών λαϊκών συνελεύσεων, δημοψηφισμάτων και λαϊκών πρωτοβουλιών και αναγνώρισης δυνατότητας απονομής εκλογικού δικαιώματος σε αλλοδαπούς με μόνιμη εγκατάσταση στη χώρα) με 169 ψήφους υπέρ.

Το άρθρο 5Σ παρ.2 συμπληρωματική πρόταση βουλευτών ΣΥΡΙΖΑ (προς την κατεύθυνση κατοχύρωσης της απόλυτης προστασίας, ζωής, τιμής και ελευθερίας χωρίς διάκριση φύλου, ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού) με 174 ψήφους υπέρ.

Το άρθρο 25Σ παρ.3 συμπληρωματική πρόταση βουλευτών ΣΥΡΙΖΑ- ANEΛ (προς την κατεύθυνση εισαγωγής της αρχής της επεικειάς στο πεδίο των θεμελιωδών δικαιωμάτων και κατάργηση της ισχύουσας διάταξης περί καταχρηστικής άσκησης δικαιωμάτων) με 171 ψήφους υπέρ.

Το άρθρο 38Σ παρ.2 συμπληρωματική πρόταση του Έ Αντιπροέδρου της Βουλής, του κ. Δημητρίου Κρεμαστινού, Βουλευτών ΣΥΡΙΖΑ, Ένωσης Κεντρώων-Ανεξάρτητων Βουλευτών και συμπεριλαμβάνεται η Δημοκρατική Συμπαράταξη (μετά την επιτροπή): «ορισμός αναπληρωτή Πρωθυπουργού σε περίπτωση αδυναμίας επιτέλεσης των πρωθυπουργικών καθηκόντων από το Πρωθυπουργό για λόγους υγείας» με 159 ψήφους υπέρ.

Το άρθρο 101Σ παρ.1 συμπληρωματική πρόταση βουλευτών ΣΥΡΙΖΑ- ANEΛ (προς την κατεύθυνση καθιέρωσης διάταξης ότι ο νόμος ορίζει το σύστημα περιφερικής οργάνωσης της κεντρικής διοίκησης) με 153 ψήφους υπέρ.

Το άρθρο 101Σ παρ.4 συμπληρωματική πρόταση βουλευτών ΣΥΡΙΖΑ (προς την κατεύθυνση της εύρυθμης και απρόσκοπτης λειτουργίας της διοίκησης και της οικονομικής και της κοινωνικής ανάπτυξης των νησιωτικών και ορεινών περιοχών) με 174 ψήφοι υπέρ.

Το άρθρο 101Σ εισαγωγή ερμηνευτικής παραγράφου, συμπληρωματική πρόταση βουλευτών ΣΥΡΙΖΑ (προς την κατεύθυνση προσαρμογής του διοικητικού μοντέλου στο περιβάλλον των νησιωτικών και ορεινών περιοχών με την εκπόνηση επιχειρησιακών σχεδίων και τη παροχή κινήτρων στους δημοσίους υπαλλήλους) με 174 ψήφους υπέρ.

Αξίζει να σημειωθεί ότι, από τις 49 προτάσεις αυτές, οι 32 που εγκρίθηκαν προέρχονταν από τη Κ.Ο. του ΣΥΡΙΖΑ, οι 4 από τη Κ.Ο. της Νέας Δημοκρατίας, οι 6 αφορούσαν τη κατάργηση μεταβατικών διατάξεων και οι 7 αφορούσαν συμπληρωματικές προτάσεις από μεμονωμένους Βουλευτές. (<https://www.hellenicparliament.gr/syntagmatikianatheorisi/>)

²⁵ Παπανδρέου, Θ. (2019, Ιανουάριος 15). Τι άλλαξε η πρώτη ψηφοφορία για τη Συνταγματική Αναθεώρηση. *CnnGreece*.

Στις 26 Μαΐου 2019 διεξήχθησαν στην ελληνική επικράτεια οι ευρωεκλογές ταυτόχρονα με τον πρώτο γύρο των εκλογών για την τοπική αυτοδιοίκηση. Στις εκλογές αυτές ο ΣΥΡΙΖΑ ηττήθηκε από τη Νέα Δημοκρατία με διαφορά που άγγιξε σχεδόν το 10%. Ο τότε Πρωθυπουργός αναγκάστηκε εξαιτίας αυτού να προκηρύξει πρόωρες εκλογές, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν στις 7 Ιουλίου 2019 και ανέδειξαν ως νέο πρωθυπουργό τον Κυριάκο Μητσοτάκη, πρόεδρο της Νέας Δημοκρατίας.²⁶ Η Βουλή που σχηματίστηκε είναι αυτή που θα διεξάγει την τελευταία ψηφοφορία για την αναθεώρηση του Συντάγματος, ως αναθεωρητική.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Πολιτικά κόμματα, Φορείς και Επιστημονική κοινότητα

3.1 Οι προτάσεις του τότε Πρωθυπουργού Αλέξη Τσίπρα και του ΣΥΡΙΖΑ

Πριν να γίνει αναφορά στη στάση των πολιτικών κομμάτων, φορέων και της επιστημονικής κοινότητας, θα πρέπει να εξετασθούν οι δηλώσεις-προτάσεις του τότε Πρωθυπουργού Αλέξη Τσίπρα, οι οποίες εντάχθηκαν σε πέντε βασικούς άξονες.²⁷

Ο πρώτος άξονας αφορούσε τη Δημοκρατία και τον Κοινοβουλευτισμό. Ο στόχος της συγκεκριμένης πρότασης ήταν η ενίσχυση τους, ώστε με τον τρόπο αυτό να διασφαλιστεί η συνέχιση των λειτουργιών τους στο πλαίσιο των νέων κοινωνικών συνθηκών που διαμορφώθηκαν κατά τη διάρκεια της οικονομικής και δημοσιονομικής κρίσης. Αυτό θα μπορούσε να συμβεί μέσω διάφορων μεταρρυθμίσεων που αφορούν το πολίτευμα. Αναλυτικά οι προτάσεις ήταν οι ακόλουθες: καθιέρωση της απλής αναλογικής στις εκλογικές αναμετρήσεις,

---

από: <<https://www.cnn.gr/focus/explainers/story/165784/ti-allaxe-i-proti-psifoforia-gia-ti-syntagmatiki-anatheorisi>> [Ανακτήθηκε 19 Αυγούστου 2019]

²⁶Γιουλιαμάκη, Λ. (2019, Μάιος 27). Πρόωρες εκλογές ανακοίνωσε ο Τσίπρας-Μεγάλη νίκη της Ν.Δ. *HuffPost Greece*. από Newsroom: <https://www.huffingtonpost.gr/entry/live-se-exelixe-e-ekloyike-anametrese_gr_5cea3c4fe4b0512156f2c439> [Ανακτήθηκε 18 Αυγούστου 2019]

²⁷Τερζής, Δ. (2018, Οκτώβριος 24). Οι πέντε άξονες της αναθεώρησης. *efsyn.gr*. από: <https://www.efsyn.gr/politiki/kybernisi/169362_oi-5-axones-tis-anatheorisis> [Ανακτήθηκε 16 Ιουνίου 2019]

αποσύνδεση της εκλογής Προέδρου της Δημοκρατίας από τη διάλυση της Βουλής και τη διενέργεια πρόωρων εκλογών, αλλά και μια λογική αύξηση των καθηκόντων του. Επιπλέον, προτάθηκε ρύθμιση ώστε να μην εκλέγεται ένα βουλευτής για πάνω από οκτώ έτη, καθώς και η θέσπιση της αναγκαιότητας ύπαρξης της βουλευτικής ιδιότητας για τον Πρωθυπουργό.

Ο δεύτερος άξονας είχε ως στόχο την καθιέρωση και την ενίσχυση των θεσμών άμεσης δημοκρατίας. Αυτός ο στόχος θα μπορούσε να επιτευχθεί μέσω της διενέργειας δημοψηφισμάτων, αλλά και της ενίσχυσης της λαϊκής πρωτοβουλίας. Με τον τρόπο αυτό ο λαός, ο οποίος αποτελεί και την πηγή του πολιτεύματος, θα μπορούσε να έχει μία πιο άμεση σχέση με τα πολιτικά δρώμενα και δεν θα περιοριζόταν στην έμμεση συμμετοχή του σε αυτά.

Ο τρίτος άξονας επεδίωκε την ανάπτυξη του κράτους δικαίου στην Ελλάδα. Αυτό θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί μέσω της μεταρρύθμισης που αφορά τη βουλευτική ασυλία, την αλλαγή του νόμου περί ευθύνης υπουργών, αλλά και του τρόπου ανάληψης της ηγεσίας στις ανεξάρτητες διοικητικές αρχές.

Ο τέταρτος άξονας επικεντρώθηκε στις σχέσεις κράτους – εκκλησίας. Οι συζητήσεις για τη συγκεκριμένη σχέση αποτελούσαν διαχρονικό θέμα στο ελληνικό κράτος. Η Ελλάδα άλλωστε είναι ένα από τα λίγα κράτη που έχει επίσημο θρήσκευμα. Το Τμήμα Β' του ελληνικού Συντάγματος είναι αυτό που καθορίζει τις σχέσεις εκκλησίας – κράτους, αναγράφοντας ότι *«Επικρατούσα θρησκεία στην Ελλάδα είναι η θρησκεία της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας του Χριστού.»* Προτάθηκε τελικά η θρησκευτική ουδετερότητα του κράτους, αλλά και η καθιέρωση πολιτικού όρκου σε εξαιρετικές περιπτώσεις, όπως στους δικαστές και τους δημοσίους υπαλλήλους.

Ο τελευταίος άξονας αναφερόταν στην ενίσχυση της προστασίας τόσο των κοινωνικών όσο και των συλλογικών δικαιωμάτων.

Η αρχική συζήτηση για αναθεώρηση του Συντάγματος κινήθηκε στο πλαίσιο αυτών των πέντε αξόνων, ενώ τελικά στην τρίτη ψηφοφορία θα περνούσε η πλειονότητα των προτάσεων του κυβερνώντος κόμματος, με τις προτάσεις της αντιπολίτευσης να μην λαμβάνουν τελικά τη απαραίτητη πλειοψηφία για την ευχερή κατοχύρωσή τους στην νέα αναθεώρηση.²⁸²⁹

---

²⁸Αντωνίου, Δ. (2016, Ιούλιος 26). Η πρόταση Τσίπρα για τη συνταγματική αναθεώρηση. *Καθημέρινη*.

3.2 Η κριτική των πολιτικών κομμάτων και οι προτάσεις τους για την αναθεώρηση

Μετά την κατάθεση των προτάσεων για συνταγματική αναθεώρηση του τότε Πρωθυπουργού Αλέξη Τσίπρα, υπήρξαν έντονες αντιδράσεις από όλο το φάσμα των πολιτικών κομμάτων της αντιπολίτευσης. Η βασική αντίληψη που επικρατούσε στους πολιτικούς κύκλους ήταν ότι οι προτάσεις του Πρωθυπουργού στόχευαν στην παραπλάνηση του ελληνικού λαού, ώστε να καταφέρει να τον αποπροσανατολίσει από τα βασικά προβλήματα της χώρας.³⁰

3.2.1 Νέα Δημοκρατία

Η Νέα Δημοκρατία (Ν.Δ.) και ο πρόεδρός της Κυριάκος Μητσοτάκης, μετά τις προτάσεις του Αλέξη Τσίπρα, σε ανακοίνωσή τους³¹ ανέφεραν ότι δεν πρόκειται να δώσουν την απαραίτητη συναίνεση ώστε να προχωρήσουν οι διαδικασίες της αναθεώρησης. Σύμφωνα με αυτήν την ανακοίνωση, οι προτάσεις της συμπολίτευσης είχαν πολύ γενικό περιεχόμενο και στην πραγματικότητα ήταν χωρίς ουσία. Με άλλα λόγια, τα όσα κατατέθηκαν από την κοινοβουλευτική ομάδα του ΣΥΡΙΖΑ δεν

από <<https://www.kathimerini.gr/868777/article/epikairothta/politikh/h-protash-tsipra-gia-th-syntagmatikh-ana8ewrhsh>> [Ανακτήθηκε 17 Αυγούστου 2019]

²⁹Κοινοβουλευτική Ομάδα ΣΥΡΙΖΑ.(2018, Νοέμβριος 11).Αιτιολογική Έκθεση: Πρόταση του Προέδρου και των Βουλευτών της Κ.Ο του ΣΥΡΙΖΑ. στο Βουλή των Ελλήνων. από:<[https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/c8827c35-4399-4fbb-8ea6-aebdc768f4f7/%CE%88%CE%B3%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%CE%BF%20%CE%B1%CF%80%CF%8C%20%CE%A3%CE%B1%CF%81%CF%89%CF%84%CE%AE%20\(215135\).pdf](https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/c8827c35-4399-4fbb-8ea6-aebdc768f4f7/%CE%88%CE%B3%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%CE%BF%20%CE%B1%CF%80%CF%8C%20%CE%A3%CE%B1%CF%81%CF%89%CF%84%CE%AE%20(215135).pdf)> [Ανακτήθηκε 19 Αυγούστου 2019]

³⁰ANT1. (2016, Ιούλιος 16). “Όχι” στις προτάσεις Τσίπρα για την συνταγματική αναθεώρηση:Αντιδρούν τα κόμματα της αντιπολίτευσης στις προτάσεις του πρωθυπουργού."Παρών" στην εκδήλωση στο προαύλιο της Βουλής μόνο ο Λεβέντης. από:<<https://www.ant1news.gr/Politics/article/449523/oxi-stis-protaseis-tsipra-gia-tin-syntagmatiki-anatheorisi>>[Ανακτήθηκε 19 Ιουνίου 2019]

³¹Γραφείο Τύπου Ν.Δ.(2016, Ιούλιος 26). Ανακοίνωση του Γραφείου Τύπου της Ν.Δ. για τις προτάσεις του κ. Τσίπρα για τη Συνταγματική Αναθεώρηση. από:<<https://nd.gr/deltia-tipou/anakoinosi-toy-grafeioy-typoy-tis-nd-gia-tis-protaseis-toy-k-tsipra-gia-ti-syntagmatiki?fbclid=IwAR3odzG2xn79-6a4VLYVP7Y0sAkZRY81T-YtKsHOiWH0Mp41TilbEx-IVTg>>[Ανακτήθηκε 19 Ιουνίου 2019]

ανταποκρίνονταν ως επί το πλείστον στα κρίσιμα ζητήματα που βίωνε αυτήν την περίοδο η χώρα.

Άλλο ένα ζήτημα που ανέφερε στην κριτική του το κόμμα της αξιωματικής αντιπολίτευσης είναι ότι με την ενέργεια του αυτή, ο Πρωθυπουργός δεν στόχευε πραγματικά στον εκσυγχρονισμό του Συντάγματος, αλλά στον αποπροσανατολισμό του λαού και των πολιτικών σχηματισμών της χώρας από τα κρίσιμα ζητήματα της περιόδου, των οποίων ο χειρισμός είχε προκαλέσει έντονη δυσαρέσκεια των πολιτών προς το κυβερνών κόμμα. Υποστήριζαν επομένως, ότι η διαδικασία δεν ήταν τίποτα άλλο, παρά η προσπάθεια του ΣΥΡΙΖΑ να σταματήσει την μείωση της εκλογικής του βάσης, η οποία είχε την περίοδο αυτή συρρικνωθεί αρκετά.³²

Στη συνέχεια, η Ν.Δ. υπογράμμισε τη βαρύτατη σημασία της συνταγματικής αναθεώρησης, της οποίας η συζήτηση θα πρέπει να έχει ως αφετηρία τα κοινοβουλευτικά έδρανα και όχι να γίνεται κατά τη διάρκεια προγραμματικών δηλώσεων και για ψηφοθηρικούς λόγους.

Η αξιωματική αντιπολίτευση στην έκθεσή της που κατέθεσε στην Επιτροπή Συνταγματικής Αναθεώρησης, κινήθηκε γύρω από τρεις κεντρικούς άξονες, την πολιτική κανονικότητα και την ισορροπία των θεσμών, την οικονομική σταθερότητα και την αναπτυξιακή προοπτική της χώρας και την κοινωνική αλληλεγγύη και την ισότητα ευκαιριών όλων των πολιτών.

Ο πρώτος άξονας είχε ως στόχο του την εξασφάλιση της συνέχειας του κράτους και την διαμόρφωση συνθηκών μίας αποτελεσματικής διαδικασίας διακυβέρνησης. Στο πλαίσιο αυτό προτάθηκε να μην υπάρχει η δυνατότητα πρόσκαιρων κυβερνήσεων που θα μπορούν να οδηγήσουν σε διάλυση της Βουλής εξαιτίας του χειρισμού διάφορων εθνικών ζητημάτων ή όταν υπάρχει δυσκολία εκλογής Προέδρου της Δημοκρατίας. Επιπλέον, προτάθηκε η αύξηση της θητείας του κοινοβουλίου από τα τέσσερα χρόνια στα πέντε. Προτάθηκε επιπλέον ο εξορθολογισμός της λειτουργίας των κρατικών οργάνων, συμπεριλαμβανομένης της καταπολέμησης της πολυνομίας, της περιστολής της γραφειοκρατίας, της ενίσχυσης της λογοδοσίας των οργάνων της

---

³²ANT1. (2016, Ιούλιος 16).“Όχι” στις προτάσεις Τσίπρα για την συνταγματική αναθεώρηση:Αντιδρούν τα κόμματα της αντιπολίτευσης στις προτάσεις του πρωθυπουργού. "Παρών" στην εκδήλωση στο προαύλιο της Βουλής μόνο ο Λεβέντης από:<<https://www.ant1news.gr/Politics/article/449523/oxi-stis-protaseis-tsipra-gia-tin-syntagmatiki-anatheorisi>> [Ανακτήθηκε 19 Ιουνίου 2019]

τοπικής αυτοδιοίκησης και της απεξάρτησης των δικαστών από κυβερνητικές παρεμβάσεις.

Για τον άξονα της οικονομικής σταθερότητας και της αναπτυξιακής προοπτικής της χώρας, η Ν.Δ. αναφέρει ως προτάσεις της, την καθιέρωση ουσιαστικών κινήτρων για της στρατηγικές επενδύσεις, την εισαγωγή δημοσιονομικών κανόνων σε όλα τα επίπεδα κρατικής οργάνωσης και η δημιουργία σύγχρονων ελεγκτικών μηχανισμών με στόχο την λογοδοσία των διαχειριστών του δημόσιου χρήματος. Στον τομέα της εκπαίδευσης προτάθηκε η κατάργηση του μονοπωλίου της ανώτατης δημόσιας εκπαίδευσης, με την παροχή της δυνατότητας ίδρυσης ιδιωτικών πανεπιστημίων.³³

Για τον τελευταίο άξονα, την αντιμετώπιση των κρατικών πελατειακών σχέσεων και την εμπέδωση της ισότητας ευκαιριών από όλους τους πολίτες, τονίστηκε η αναγκαιότητα για διασφάλιση από το κράτος της αξιοπρεπούς διαβίωσης όλων των πολιτών μέσω ενός ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος και η διασφάλιση ίσων ευκαιριών για όλους τους πολίτες στην πρόσβαση σε δημόσιες θέσεις και αξιώματα μέσα από την ενίσχυση του ρόλου και της ανεξαρτησίας του Ανωτάτου Συμβουλίου Επιλογής Προσωπικού (ΑΣΕΠ).³⁴

3.2.2. Κίνημα Αλλαγής

Από την πλευρά της, η Φώφη Γεννηματά και το Κίνημα Αλλαγής (ΚΙΝ.ΑΛ.) θεώρησαν ότι οι προτάσεις του ΣΥΡΙΖΑ δεν ανταποκρίνονται στις πραγματικές ανάγκες της χώρας και ότι πρόκειται απλά για ένα πολιτικό παιχνίδι της κυβέρνησης με σκοπό τον αποπροσανατολισμό των πολιτών. Σύμφωνα με τη θέση αυτή, ο πρωθυπουργός προσπαθούσε να υποβιβάσει τη διαδικασία της συνταγματικής

---

³³Κοινοβουλευτική Ομάδα Νέας Δημοκρατίας.(2018, Νοέμβριος 14). Αιτιολογική Έκθεση: *Πρόταση του Προέδρου και των Βουλευτών της Κ.Ο της Ν.Δ. στο Βουλή των Ελλήνων.* από: <https://www.hellenicparliament.gr/Nomothetiko-Ergo/Anazitisi-Nomothetikou-Ergou?law_id=f4e26d9e-caa5-467a-8da2-a998013eddc0> [Ανακτήθηκε 19 Αυγούστου 2019]

³⁴Κοινοβουλευτική Ομάδα Νέας Δημοκρατίας.(2018, Νοέμβριος 14). Αιτιολογική Έκθεση: *Πρόταση του Προέδρου και των Βουλευτών της Κ.Ο της Ν.Δ. . στο Βουλή των Ελλήνων.* από:<https://www.hellenicparliament.gr/Nomothetiko-Ergo/Anazitisi-Nomothetikou-Ergou?law_id=f4e26d9e-caa5-467a-8da2-a998013eddc0> [Ανακτήθηκε 19 Αυγούστου 2019]

αναθεώρησης, μέσα από τη δημιουργία λανθασμένης εντύπωσης για την όλη διαδικασία.³⁵

Η πρόεδρος του ΚΙΝ.ΑΛ. ζήτησε να ανοίξει από τη Βουλή η διαδικασία της Αναθεώρησης του Συντάγματος. Η ίδια επισήμανε ότι *«είναι αναγκαίο ένα νέο πολιτικό συμβόλαιο με σημαντικές τομές στο πολιτικό μας σύστημα, καθώς οι νέες πολιτικές συνθήκες που διαμορφώθηκαν διεθνώς εξ αιτίας της δυσμενούς οικονομικής συγκυρίας, οδήγησαν σε μια βαθιά πολιτική και ηθική κρίση»*.³⁶

Επιπλέον, η πρόεδρος του ΚΙΝ.ΑΛ κατέθεσε στην Επιτροπή Αναθεώρησης του Συντάγματος προτάσεις για την επικείμενη αναθεώρηση σε συνεργασία με τη Δημοκρατική Αριστερά του Αθανασίου Θεοχαρόπουλου, ως Δημοκρατική Συμπράταξη. Σε πρόταση που κατατέθηκε, αναφέρεται ότι δεν θα έπρεπε να συνδέεται η εκλογή του Προέδρου της Δημοκρατίας με τη θητεία της Βουλής, πράγμα το οποίο προτάθηκε, επίσης, από τη Ν.Δ. Ενώ, επιπροσθέτως, προτάθηκε να μην διαλύεται η Βουλή μέσω της επίκλησης ενός εθνικού ζητήματος. Παράλληλα, προκειμένου να αλλάξει ο «Πρωθυπουργοκεντρικός» χαρακτήρας του ισχύοντος Συντάγματος, προτάθηκε η ορθολογική αύξηση των εξουσιών του Προέδρου της Δημοκρατίας, ο οποίος θα λειτουργεί ως ρυθμιστής του Πολιτεύματος.³⁷

Η Δημοκρατική Συμπράταξη πρότεινε την αλλαγή των ρυθμίσεων για την ποινική ευθύνη των Υπουργών, ώστε να ισχύουν και για αυτούς οι κυρώσεις που ισχύουν για όλους τους πολίτες, ενώ θα προστατεύονται στη ουσία μόνο οι ενέργειες που αφορούν την άσκηση του κοινοβουλευτικού τους έργου.

Σε αντίθεση με τις προτάσεις της Ν.Δ. για τον τομέα της Δικαιοσύνης, η Δημοκρατική Συμπράταξη επιθυμούσε την εμπλοκή όλων των «πολιτειακών παραγόντων» στο τρόπο με τον οποίο θα εκλέγονται τα ανώτατα στελέχη της Δικαιοσύνης, ώστε να ενισχυθεί η αντικειμενικότητα της επιλογής. Επίσης, στον τομέα της Δικαιοσύνης, με κύριο γνώμονα τη διαφάνεια, προτάθηκε η σύσταση

---

³⁵ANT1. (2016, Μάρτιος 28). Νέο ‘‘πολιτικό συμβόλαιο’’ προτείνει η Γεννηματά. από: <<https://www.ant1news.gr/Politics/article/439796/neo-politiko-symbolaio-proteinei-i-gennimata>> [Ανακτήθηκε 20 Ιουνίου 2019]

³⁶ANT1. (2016, Ιούλιος 16). ‘‘Όχι’’ στις προτάσεις Τσίπρα για την συνταγματική αναθεώρηση: Αντιδρούν τα κόμματα της αντιπολίτευσης στις προτάσεις του πρωθυπουργού. ‘‘Παρών’’ στην εκδήλωση στο προαύλιο της Βουλής μόνο ο Λεβέντης. από: <<https://www.ant1news.gr/Politics/article/449523/oxi-stis-protaseis-tsipra-gia-tin-syntagmatiki-anatheorisi>> [Ανακτήθηκε 19 Ιουνίου 2019]

³⁷Team, T. B. (2018, Νόεμβριος 14). Οι 12 προτάσεις του ΚΙΝΑΛ για τη Συνταγματική αναθεώρηση. από: <<https://www.tovima.gr/2018/11/14/politics/oi-12-protaseis-tou-kinal-gia-ti-syntagmatiki-anatheorisi/>> [Ανακτήθηκε 20 Ιουνίου 2019]

επιτροπής κατά κύριο λόγο από Ανώτατους Δικαστές, για τον έλεγχο των κόμματος σχετικά με τα οικονομικά τους αλλά και τις δαπάνες των εκλογών. Αλλαγές προτάθηκαν και όσον αφορά τη διαδικασία στελέχωσης των Ανεξάρτητων Αρχών.³⁸

Λαμβανομένης υπόψη της πολιτικής ιστορίας της χώρας, προτάθηκε η αύξηση της χρονικής διάρκειας των διερευνητικών εντολών με στόχο τον ευκολότερο σχηματισμό κυβερνήσεων συνεργασίας. Σχετικά με το κοινωνικό κράτος, προτάθηκε η ύπαρξη διάταξης για τη προστασία την αξιοπρέπειας των πολιτικών, αλλά και τη κατοχύρωση ενός εγγυημένου επιπέδου διαβίωσης και του δικαιώματος «της ελεύθερης συλλογικής διαπραγμάτευσης».³⁹

Κινούμενη σχεδόν στο ίδιο πλαίσιο με την αξιωματική αντιπολίτευση, υποστήριξε το αίτημα για μη κρατικά πανεπιστήμια, με αυστηρή όμως κρατική πιστοποίηση. Την ίδια στιγμή τόνισε την ανάγκη διαχωρισμού της Εκκλησίας από το Κράτος.

Άλλη μια πρόταση που κατατέθηκε αφορούσε την αναβάθμιση του ρόλου της τοπικής αυτοδιοίκησης, ώστε να μπορούν να λειτουργεί αυτόνομα τόσο σε πολιτικές όσο και στο επίπεδο της οικονομίας.⁴⁰

3.2.3 Τα υπόλοιπα πολιτικά κόμματα της αντιπολίτευσης

Όσο αφορά τα υπόλοιπα κόμματα της αντιπολίτευσης άσκησαν και αυτά με τη σειρά τους έντονη κριτική στις προτάσεις του τότε Πρωθυπουργού σχετικά με εκκίνηση των διαδικασιών για τη συνταγματική αναθεώρηση.

Το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας (ΚΚΕ) υποστήριξε ότι ο ΣΥΡΙΖΑ προέβη σε αντιλαϊκή πολιτική στην περίπτωση της αναθεώρησης, καθώς ο σκοπός των πέντε

---

³⁸Κοινοβουλευτική Ομάδα Δημοκρατικής Συμπαράταξης. (2019, Ιανουάριος 18). Αιτιολογική Έκθεση: Προτάσεις Κ.Ο. Δημοκρατικής Συμπαράταξης για την Αναθεώρηση του Συντάγματος. από:<<https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/c8827c35-4399-4fbb-8ea6-aebdc768f4f7/261.pdf>> [Ανακτήθηκε 20 Ιουνίου 2019]

³⁹Team, T. B. (2018, Νόεμβριος 14). Οι 12 προτάσεις του ΚΙΝΑΛ για τη Συνταγματική αναθεώρηση . από:<<https://www.tovima.gr/2018/11/14/politics/oi-12-protaseis-tou-kinal-gia-ti-syntagmatiki-anatheorisi/>>[Ανακτήθηκε 20 Ιουνίου 2019]

⁴⁰Κοινοβουλευτική Ομάδα Δημοκρατικής Συμπαράταξης. (2019, Ιανουάριος 18). Αιτιολογική Έκθεση: Προτάσεις Κ.Ο. Δημοκρατικής Συμπαράταξης για την Αναθεώρηση του Συντάγματος. από:<<https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/c8827c35-4399-4fbb-8ea6-aebdc768f4f7/261.pdf>> [Ανακτήθηκε 20 Ιουνίου 2019]

αξόνων που ανακοίνωσε ήταν ο αποπροσανατολισμός του λαού από τα μείζονα ζητήματα που επικρατούσαν τη δεδομένη στιγμή στη χώρα, υπογραμμίζοντας ότι πρόκειται για μία γνώριμη πολιτική που χρησιμοποιείται εδώ και χρόνια από όλες τις αντιλαϊκές κυβερνήσεις. Επιπροσθέτως, προσπάθησε να αναδείξει το γεγονός ότι οι προτάσεις του κυβερνώντος κόμματος για την αναθεώρηση δεν ήταν επί της ουσίας προοδευτικές, αλλά αντίθετα η εφαρμογή τους θα επέφερε αρνητικές συνέπειες στην κοινωνία. Στη πραγματικότητα, όπως αναφέρεται στις δηλώσεις του ΚΚΕ, η μόνη επιδίωξη του Αλέξη Τσίπρα, ήταν η χειραγώγηση του ελληνικού λαού.

Το ΠΟΤΑΜΙ άσκησε ομοίως έντονη κριτική στο ΣΥΡΙΖΑ, καθώς όπως αναφέρεται σε δηλώσεις του, οι προτάσεις για την αναθεώρηση δεν ανταποκρίνονταν στις απαιτήσεις της Ελλάδας του 2021. Επιπλέον, τόνισε ότι μέσω των νέων διατάξεων ο λαός θα παρέμενε αποκλεισμένος από τις πολιτικές διαδικασίες, ενώ δεν θα συνέβαλαν ούτε στην εξομάλυνση της κατάστασης που βιώνεται στη χώρα αυτή την εποχή.⁴¹

Η Χρυσή Αυγή σε δήλωσή της ανέφερε ότι η συνταγματική αναθεώρηση με βάση τις προτάσεις που έγιναν, στόχευε σε αποπροσανατολισμό και εμπαιγμό του λαού. Κατά κύριο λόγο, με την ενέργειά της αυτή η κυβέρνηση στόχευε στη παροχή νομιμότητας στα Μνημόνια και στην πολιτική τους, στην υποβάθμιση της σημασίας της Εκκλησίας, στη διατήρηση της ασυλίας για τους βουλευτές και στην παροχή περισσότερων προνομίων από αυτά που τους προσφέρονται από το πολιτικό σύστημα.⁴²

Τέλος, ο αρχηγός της Ένωσης Κεντρώων, Βασίλειος Λεβέντης, ήταν ο μόνος ο οποίος παρευρέθηκε στην ομιλία του Αλέξη Τσίπρα, στην οποία ανακοινώθηκε η πρόθεση του να προχωρήσει σε συνταγματική αναθεώρηση, ενώ σχεδόν διαφώνησε πλήρως με τις προτάσεις τους, όπως για την άμεση εκλογή του Προέδρου της Δημοκρατίας από το λαό, καθώς θα προκαλούσε μεγάλο εύρος πολιτικών

---

⁴¹ANT1. (2016, Ιούλιος 16). “Όχι” στις προτάσεις Τσίπρα για την συνταγματική αναθεώρηση: *Αντιδρούν τα κόμματα της αντιπολίτευσης στις προτάσεις του πρωθυπουργού. "Παρών" στην εκδήλωση στο προαύλιο της Βουλής μόνο ο Λεβέντης.* από: <<https://www.ant1news.gr/Politics/article/449523/oxi-stis-protaseis-tsipra-gia-tin-syntagmatiki-anatheorisi>> [Ανακτήθηκε 19 Ιουνίου 2019]

⁴²BankingNews. (2016, Ιούλιος 25). BankingNewsonline Οικονομική Ενημέρωση. από: <<http://bankingnews.gr/index.php?id=263195>> [Ανακτήθηκε 20 Ιουνίου 2019]

συγκρούσεων, τη διενέργεια δημοψηφισμάτων, καθώς μία αύξηση της συχνότητάς τους θα προκαλούσε το διχασμό του ελληνικού λαού.⁴³

3.3 Η Εκκλησία

Η πρόθεση αλλαγής του άρθρου 3 του Συντάγματος⁴⁴ που αναφέρεται στις σχέσεις Κράτους-Εκκλησίας από τον Πρωθυπουργό, προκάλεσε την αντίδραση της Εκκλησίας της Ελλάδος. Η πρόθεση του τότε Πρωθυπουργού Αλέξη Τσίπρα να καθιερώσει συνταγματικά τη θρησκευτική ουδετερότητα του κράτους οδήγησε τον Μητροπολίτη Πειραιώς Σεραφείμ να αποστείλει επιστολή στον ίδιο τον Πρωθυπουργό.

Σύμφωνα με τον Μητροπολίτη, οι σχέσεις Εκκλησίας-Κράτους ήταν στο επίκεντρο της συνταγματικής αναθεώρησης, καθώς αποτελούν βασικό θέμα στην πολιτική ατζέντα των κομμάτων. Όμως με τη συγκεκριμένη πρόταση θιγόταν μία άλλη διάσταση που προερχόταν από το ιδεολογικό υπόβαθρο του ΣΥΡΙΖΑ, αντανακλώντας ουσιαστικά τις θέσεις του κόμματος και την προσπάθειά του να τις κατοχυρώσει συνταγματικά.

Στον 21^ο αιώνα, συνεχίζει, θα έπρεπε να γίνει αντιληπτό ότι θέσεις Εκκλησίας-Κράτους έχουν διαχωριστεί και δεν υπόκεινται στην ανάγκη καμίας αναθεωρητικής διαδικασίας. Υπάρχουν βέβαια οι ρυθμιστικοί κανόνες για τις ειδικές σχέσεις, όπως το εορτολόγιο και οι επίσημες τελετές, αλλά αυτό δεν παύει να σημαίνει ότι η Εκκλησία έχει χωριστή θέση από το κράτος. Για παράδειγμα, η κατοχύρωση του πολιτικού γάμου, η καύση των νεκρών και το διαζύγιο, αποτελούν μερικά παραδείγματα κατά τα οποία το κράτος λειτουργεί σύμφωνα με τη δική του θέληση και όχι με αυτή της Εκκλησίας, καθώς η ίδια είναι αντίθετη με τα παραπάνω. Συνεπώς, η αντίληψη ότι η Ελλάδα είναι «*Θεοκρατούμενη*» κοινωνία ήταν άτοπη.

Σχετικά με τη πρόταση περί θρησκευτικής ουδετερότητας του Κράτους, αυτή είχε ως σκοπό, όπως υποστηρίχθηκε, το στιγματισμό των χριστιανών Ορθόδοξων την

---

⁴³ ANT1. (2016, Ιούλιος 16). "Όχι" στις προτάσεις Τσίπρα για την συνταγματική αναθεώρηση: *Αντιδρούν τα κόμματα της αντιπολίτευσης στις προτάσεις του πρωθυπουργού. "Παρών" στην εκδήλωση στο προαύλιο της Βουλής μόνο ο Λεβέντης.* από: <<https://www.ant1news.gr/Politics/article/449523/oxi-stis-protaseis-tsipra-gia-tin-syntagmatiki-anatheorisi>> [Ανακτήθηκε 19 Ιουνίου 2019]

⁴⁴ Άρθρο 2 Σχέσεις Εκκλησίας-Πολιτείας: <<https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/article-3/>>

Ελλάδας. Η Ορθοδοξία είχε καταχωρηθεί συνταγματικά ως επικρατούσα θρησκεία, καθώς το μεγαλύτερο μέλος του λαού είναι χριστιανοί ορθόδοξοι. Από την άλλη πλευρά, κανείς δεν θα έκρινε όσους δεν είναι χριστιανοί Ορθόδοξοι, καθώς είναι συνταγματικά κατοχυρωμένο το δικαίωμα της ανεξιθρησκίας.⁴⁵ Άρα, γίνεται αντιληπτό από τα παραπάνω ότι δεν ετίθετο θέμα αναθεώρησης των σχέσεων είτε η Εκκλησία είτε η Πολιτεία λειτουργούν με βάση της δικές τους αρμοδιότητες χωρίς να επηρεάζεται η μία από την άλλη.⁴⁶

Εξάλλου υποστηρίχθηκε αναφορικά με την αναθεώρηση των σχέσεων Κράτους-Εκκλησίας ότι για να γίνει μια ουσιαστική αλλαγή ως προς αυτήν θα έπρεπε να πραγματοποιηθεί άλλη διαδικασία. Στη διαδικασία αυτή, πέρα από τις απόψεις των κυβερνώντων και του χώρου της Εκκλησίας, θα έπρεπε ο ελληνικός λαός να λάβει θέση για αυτά τα ζητήματα. Επί της ουσίας, ο ίδιος ανέφερε ότι θα πρέπει να πάψει η συζήτηση χωρισμού Εκκλησίας-Κράτους και να ανοίξει ο διάλογος για εκσυγχρονισμό και ανανέωση.⁴⁷

3.4 Η κριτική της Επιστημονικής Κοινότητας

3.4.1 Η κριτική του Γ.Σωτηρέλη⁴⁸

Σύμφωνα με την κριτική του Γιώργου Σωτηρέλη, οι προτάσεις για αναθεώρηση του τότε Πρωθυπουργού όχι μόνον δεν ήταν ιδιαίτερα προσεγμένες, αλλά δεν θα επέφεραν λύσεις στα μείζονα ζητήματα της Ελλάδας ιδίως την περίοδο της κρίσης. Άρα, από αυτό γίνεται αντιληπτό το πρώτο πρόβλημα προς την διαδικασία της

---

⁴⁵ Άρθρο 13: (Θρησκευτική Ελευθερία): <<https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/article-13/>>

⁴⁶ Ίερά Μονή Παντοκράτορος Μελισσοχωρίου. (2016, Οκτώβριος 25). *Επιστολή Μητροπολίτου Πειραιώς κ. Σεραφείμ στον Πρωθυπουργό με θέμα την αναθεώρηση των σχέσεων Εκκλησίας και Πολιτείας.* από: <<https://www.impantokratoros.gr/3764C478.el.aspx>> [Ανακτήθηκε 20 Ιουνίου 2019]

⁴⁷ Καλαϊτζίδης, Π. (Επιμ.). (2018, Δεκεμβρίου 21). *Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου.* από: <<https://www.hlhr.gr/%CE%BC%CE%B5%CF%84%CE%B1%CE%B4%CE%B5%CE%BB%CF%84%CE%AF%CE%BF-%CF%84%CF%8D%CF%80%CE%BF%CF%85-%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B5%CE%AF%CE%B1-%CE%B5%CE%BA%CE%BA%CE%BB%CE%B7%CF%83%CE%AF%CE%B1/>> [Ανακτήθηκε 21 Αυγούστου 2019]

⁴⁸ Καθηγητής Συνταγματικού Δικαίου, ΕΚΠΑ.

πραγματικότητα του σχηματισμού κυβερνήσεων συμμαχίας και θα οδηγούσε στην αδυναμία σχηματισμού τους.⁵¹

Η συζήτηση για την άμεση εκλογή του Προέδρου της Δημοκρατίας από τον ελληνικό λαό, κατά την άποψή του, παρουσίαζε έλλειψη νοήματος από τη στιγμή που δεν προβλεπόταν ουσιαστική αύξηση των αρμοδιοτήτων του. Δεδομένου ότι θα έπρεπε πρωτίστως να αυξηθούν συνταγματικά οι αρμοδιότητες που έχει ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, προκειμένου να αποκτήσει έτσι έναν ενεργότερο ρόλο στην άσκηση της πολιτικής εξουσίας, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι θα αποκτούσε τις εξουσίες που προβλέπονταν στο Σύνταγμα του 1975 πριν από την αναθεώρηση του 1986. Πρότεινε να γίνουν αντικείμενο προσοχής οι διαδικασίες αναθεώρησης, ώστε η εκλογή από το λαό να μην αποτελέσει διχασμό ανάμεσα στις δύο διαφορετικές εξουσίες.

Η πρόταση σχετικά με τις συνταγματικά κατοχυρωμένες Ανεξάρτητες Αρχές, η οποία προβλέπει τη μείωση της απαραίτητης πλειοψηφίας της Διάσκεψης των Προέδρων της Βουλής από τα 4/5 στα 3/5, τον βρίσκει σύμφωνο τον Καθηγητή. Επίσης, η πρόταση για ενίσχυση της άμεσης αντιπροσωπευτικής Δημοκρατίας ήταν ένα σπουδαίο βήμα ενίσχυσης του δημοκρατικού πολιτεύματος της χώρας, μέσα από την παροχή στους πολίτες μεγαλύτερης δυνατότητας άμεσης συμμετοχής στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Όμως, εάν ανέτρεχε κανείς στο πρόσφατο δημοψήφισμα του 2015, θα αντιλαμβανόταν ότι η πρόταση αυτή έπρεπε να τύχει ιδιαίτερης προσοχής στη διατύπωσή της, καθώς υπήρχε κίνδυνος να δημιουργήσει διχαστικές τάσεις στο λαό. Θα έπρεπε, επίσης, να γίνει αντικείμενο ιδιαίτερης προσοχής η διατύπωση του ερωτήματος του δημοψηφίσματος, προκειμένου να μη γίνεται αλλοίωση του νοήματός του ή να καθίσταται δυσνόητος στους πολίτες.

Περαιτέρω, η τροποποίηση του άρθρου 86 περί ευθύνης των υπουργών, η οποία πολύ σωστά προτάθηκε, καθώς υπάρχει πρόβλημα με αυτό, αλλά δεν δίνει λύση, καθώς δεν αναθέτει όλη τη διαδικασία και την αρμοδιότητα στα δικαστήρια. Η πρόταση για την προστασία των κοινωνικών και εργασιακών δικαιωμάτων θα έπρεπε να συμπεριλαμβάνει και το εγγυημένο επίπεδο αξιοπρεπούς διαβίωσης, σύμφωνα με την άποψή του, καθώς με αυτό τον τρόπο θα πραγματοποιηθεί η κανονιστικότητα της προστατευτικής εμβέλειας των κοινωνικών δικαιωμάτων.

---

⁵¹Σωτηρέλης, Γ. (2018, Νόεμβριος 6). Άτολμες και ελλειπείς οι προτάσεις του Πρωθυπουργού. *Όμιλος Αριστόβουλου Μάνεση*, από www.constitutionalism.gr: <https://www.constitutionalism.gr/atolmes-kai-ellipseis-oi-protaseis-tou-prothypourgou/> [Ανακτήθηκε 11 Ιουλίου 2019]

Και, τέλος, αναφέρει, η συγκεκριμένη πρόταση χωρισμού Κράτους- Εκκλησίας δεν άρμοζε σε μία Αριστερή κυβέρνηση. Η πρόταση θα μπορούσε να είναι συζητήσιμη μόνο εάν ήταν αποτέλεσμα συμβιβασμού. Επιπλέον, όπως έχει διατυπωθεί η πρόταση δεν βρίσκει καμία λύση στις υπάρχουσες σχέσεις και μάλιστα μετά την απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας για το μάθημα των θρησκευτικών, θα έπρεπε να δοθούν ριζικές λύσεις στο ζήτημα του χωρισμού Κράτους - Εκκλησίας.

3.4.2 Οι προτάσεις του Γ.Σωτηρέλη

Αναφέρεται σε προτάσεις που, κατά την άποψή του, χρήζουν άμεσα συνταγματικής αναθεώρησης, διότι είναι αναγκαίες για την ομαλή λειτουργία του πολιτικού συστήματος και της χώρας. Πρόκειται για τις παρακάτω προτάσεις:

- Ως προς τον τρόπο ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων, καθώς το υπάρχον σύστημα αντιμετωπίζει πολλά προβλήματα ως προς αυτό. Προτείνεται να αναβαθμισθεί το Ανώτατο Δικαστήριο σε Συνταγματικό Δικαστήριο που στην Ελλάδα βρίσκει σύμφωνους πολλούς επιστήμονες.
- Αλλαγή στο τρόπο εκλογής της ηγεσίας των Ανώτατων Δικαστηρίων για μην επαναληφθούν εμπειρίες του παρελθόντος.
- Σύμφωνα με το πρότυπο της Αγγλίας να καθιερωθεί ένα ποσοστό 3-5 % για τα μέλη της Βουλής που θα έχουν τη δυνατότητα συμμετοχής στην εκτελεστική εξουσία.
- Στις εξεταστικές επιτροπές να τεθούν αμερόληπτα όργανα άνευ κομματικών συμφερόντων.
- Ενίσχυση του θεσμού της Τοπικής Αυτοδιοίκησης ώστε ναπραγματοποιούνται σωστά οι στόχοι τους.
- Τροποποίηση του άρθρου 16, καθώς με αυτήν θα δοθεί η δυνατότητα στο ΣΥΡΙΖΑ να κάνει το σύστημα της παιδείας πιο ανοιχτό μέσω μη κρατικών και μη κερδοσκοπικών Πανεπιστημίων.⁵²

Συνεπώς, προκύπτει ότι προτάσεις που έγιναν από τη κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ χρειάζονται περισσότερες διευκρινήσεις ως προς το περιεχόμενό τους, αλλά υπάρχει

---

⁵²Σωτηρέλης, Γ. (2018, Νόεμβριος 6). Άτολμες και ελλειπείς οι προτάσεις του Πρωθυπουργού. *Όμιλος Αριστόβουλου Μάνεση*, από www.constitutionalism.gr: <https://www.constitutionalism.gr/atolmes-kai-ellipseis-oi-protaseis-tou-prothypourgou/> [Ανακτήθηκε 11 Ιουλίου 2019]

ανάγκη να γίνουν και άλλες προτάσεις για αναθεώρηση του Συντάγματος που να ανταποκρίνονται στις χρόνιες παθογένειες την ελληνικής κοινωνίας.

3.4.3 Η κριτική του Μ. Σουρδαλάκη⁵³

Την άποψη του για τη συνταγματική αναθεώρηση εξέφρασε και ο Μιχάλης Σπουρδαλάκης, μέλος της Επιτροπής Διαλόγου για τη Συνταγματική Αναθεώρηση. Υποστηρίζει στη συνταγματική αναθεώρηση θα πρέπει να αποτυπωθούν τα βιώματα που άφησαν τα σημάδια τους στην ελληνική κοινωνία. Και αυτό επειδή εδώ και οκτώ χρόνια η Ελλάδα βρίσκεται σε περίοδο βαθιάς οικονομικής, πολιτικής και κοινωνικής κρίσης. Αυτή η περίοδος είχε πολλές αρνητικές συνέπειες τόσο στη κοινωνία όσο και στο πολιτικό σύστημα και τη Δημοκρατία. Για αυτό το λόγο θα πρέπει η αναθεώρηση να γίνει με ιδιαίτερη προσοχή, ώστε να μην επαναληφθούν λάθη του παρελθόντος στο μέλλον, που θα έχουν και πάλι αρνητικές συνέπειες στις Δημοκρατία. Όπως υπογραμμίζει: *«Θα πρέπει βέβαια, να πω ότι η κρίση δεν ήταν αποτέλεσμα ενός κακού Συντάγματος. Το Σύνταγμά μας, είναι αρκετά καλό. Ωστόσο η εμπειρία την οποία είχαμε από αυτή την κρίση, θα πρέπει να αποτυπωθεί.»*

Όσον αφορά τις προτάσεις δυσπιστίας, σημειώνει ότι εξυπηρετούν ουσιαστικά έναν επικοινωνιακό ρόλο. Ενώ θα πρέπει το Κοινοβούλιο να αναδεικνύει τον νέο Πρωθυπουργό χωρίς το πολιτικό σύστημα να απευθύνεται σε εξωπολιτικά πρόσωπα. Τα παραπάνω έχουν ως σκοπό την αναβάθμιση του κύρους τόσο της πολιτικής όσο και των πολιτικών. Αυτή η προσπάθεια είναι λογικό να συμβαίνει, διότι στη περίοδο της οικονομικής κρίσης που διανύει η Ελλάδα το κύρος και των δύο έχει υποβαθμιστεί. Με βάση λοιπόν αυτές τις σκέψεις, η περίοδος που προτείνεται η αναθεώρηση του Συντάγματος είναι η καλύτερη, οι δε προτάσεις που έχουν γίνει λαμβάνουν υπόψη την οικονομική και δημοσιονομική κρίση της χώρας.

Όμως για να γίνει ορθά η διαδικασία της αναθεώρησης θα πρέπει να αλλάξει η κατάσταση ανάμεσα στο κυβερνών κόμμα και στα κόμματα της αντιπολίτευσης και συγκεκριμένα να βρεθεί μία μέση λύση, ώστε να σταματήσει να υφίσταται η πολιτική

---

⁵³Κοσμήτορας της Σχολής Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών, ΕΚΠΑ.

πόλωση εντός του Κοινοβουλίου που υπήρχε τα προηγούμενα χρόνια, υποβαθμίζοντας σημαντικές διαδικασίες.

Θεωρεί ότι πολίτες και φορείς που συμμετείχαν στο διάλογο για τη συνταγματική αναθεώρηση έδειξαν σοβαρότητα. Και πιστεύει ότι ίσως έτσι υπάρξει το κατάλληλο κλίμα συναίνεσης ανάμεσα στα κόμματα, ώστε να επιτευχθούν τα σημαντικά βήματα της αναθεώρησης.⁵⁴

3.4.4 Η κριτική του Γ. Γεραπετρίτη⁵⁵

Ο Γιώργος Γεραπετρίτης προβάλλει τη δική του άποψη, υποστηρίζοντας ότι το Σύνταγμα της Ελλάδος δεν προσφέρεται για μικροπολιτικές σκοπιμότητες. Εξάλλου, το Σύνταγμα φέρει βαρύτατους ιστορικούς συμβολισμούς, συνδεδεμένους με την παράδοση της ελληνικής κοινωνίας. Τονίζει ότι πάγιο αίτημα των Ελλήνων πολιτών είναι η «προστασία» τους από μια ισχυρή κρατική εξουσία, αλλά και από την κατάχρηση της από το εκάστοτε κυβερνών κόμμα.

Υποστηρίζει ότι στη συγκεκριμένη περίοδο που προτάθηκε η αναθεώρηση του Συντάγματος, αυτή φαίνεται να υπηρετεί μικροπολιτικά συμφέροντα, καθώς προωθείται από το κυβερνών κόμμα για τρεις λόγους. Πρώτος λόγος είναι η αλλαγή της υφιστάμενης πολιτικής ατζέντας, δεύτερος λόγος είναι συμφωνίες που μπορεί να έχει κάνει το κυβερνών κόμμα με άλλα κόμματα και τρίτος λόγος είναι η αντιμετώπιση των προβλημάτων που προκύπτουν ανάμεσα σε «τεχνητές διαχωριστικές γραμμές».⁵⁶

---

⁵⁴Σπουρδαλάκης, Μ. (2018, Νοέμβριος 3). *Συνταγματική αναθεώρηση: Πώς σχολιάζουν την κυβερνητική πρόταση 4 πανεπιστημιακοί*. από ΤοΒΗΜΑ Team: <<https://www.tovima.gr/2018/11/03/politics/syntagmatiki-anatheorisi-pos-sxoliazoun-tin-kyvernitiki-protasi-4-panepistimiakoi>> [Ανακτήθηκε 14 Αυγούστου 2019]

⁵⁵Καθηγητής Συνταγματικού Δικαίου, ΕΚΠΑ.

⁵⁶Γεραπετρίτης, Γ. (2018, Οκτώβριος 16). Το Σύνταγμα δεν προσφέρετε για μικροπολιτική. *Ομιλος Αριστόβουλου Μάνεση*. από www.constitutionalism.gr: <<https://www.constitutionalism.gr/%CF%84%CE%BF-%CF%83%CF%8D%CE%BD%CF%84%CE%B1%CE%B3%CE%BC%CE%B1-%CE%B4%CE%B5%CE%BD-%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%83%CF%86%CE%AD%CF%81%CE%B5%CF%84%CE%B1%CE%B9-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CF%81%CE%BF/>> [Ανακτήθηκε 15 Ιουλίου 2019]

Αν μελετήσει κανείς τις προτάσεις αναθεώρησης που έχουν γίνει τόσο από το κόμμα του ΣΥΡΙΖΑ όσο και από τα κόμματα της αντιπολίτευσης, μπορεί να προκύψουν τρεις ομάδες διατάξεων. Η πρώτη ομάδα αφορά τις διατάξεις που έχουν προταθεί μετά από πολύ σκέψη. Από αυτές απορρέει η ανάγκη για αναθεώρηση συγκεκριμένων διατάξεων και επανακαθορισμού του περιεχομένου τους. Αυτές οι προτάσεις είναι για παράδειγμα η ευθύνη των βουλευτών και των υπουργών, η εκλογή του Προέδρου της Δημοκρατίας και ο διαχωρισμός τους από τις βουλευτικές εκλογές, ο τρόπος με τον οποίο θα επιλέγονται στην ηγεσία οι ανώτατοι δικαστές, καθώς και η ανεξαρτητοποίηση της βούλησης τη κυβερνητικής πλειοψηφίας. Η δεύτερη ομάδα αφορά τις διατάξεις που επιτάσσουν την ανάγκη της αναθεώρησης, αλλά δεν υπάρχει συμφωνία μεταξύ των κομμάτων ως προς το περιεχόμενό τους. Στην προκειμένη περίπτωση, αυτές είναι το ασφαλές επενδυτικό περιβάλλον και οι αρμοδιότητες των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης, με την κυβερνητική πλειοψηφία να κυριαρχείται από κρατισμό. Όπως για παράδειγμα το κρατικό μονοπώλιο ενέργειας και υδάτων, αν και υπάρχει τρέχουσα υποχρεωτική ενωσιακή διαδικασία εξαιτίας της ιδιωτικοποίησης της ΔΕΗ. Στο σημείο αυτό η αντιπολίτευση έχει καταθέσει πιο καινοτόμες προτάσεις αναθεώρησης. Τέλος, στη τρίτη ομάδα ανήκουν διατάξεις για τις οποίες δεν υπάρχει καμία συμφωνία μεταξύ των κομμάτων για αναθεώρηση. Για παράδειγμα, το άρθρο 16 που αφορά την ανώτατη εκπαίδευση και την ίδρυση ιδιωτικών πανεπιστημιακών ιδρυμάτων που προτάθηκε από την Νέα Δημοκρατία και το άρθρο 3 για τις σχέσεις Κράτους - Εκκλησίας.

Με βάση όλα τα παραπάνω είναι βέβαιο ότι αυτή τη στιγμή η αναθεωρητική διαδικασία δεν μπορεί να είναι ορθολογική εξαιτίας των πολιτικών συνθηκών και δεν ανταποκρίνεται στις ανάγκες της χώρας που βρίσκεται σε κατάσταση κρίσης. Η συγκεκριμένη αναθεωρητική διαδικασία θα είναι στη ουσία προϊόν αντιπαράθεσης των κόμματος, αφού υπάρχουν μόνο ορισμένες κοινές θέσεις στις προτάσεις που έχουν καταθέσει. Επομένως, από τις διαδικασίες που έχουν ήδη πραγματοποιηθεί και από εκείνες που θα γίνουν στη συνέχεια, δεν φαίνεται να υπάρχει στόχος για έναν αναγκαίο εκσυγχρονισμό των διατάξεων του Συντάγματος, αφού δεν υπάρχει μεταξύ των πολιτικών κομμάτων η απαραίτητη συναίνεση που είναι αναγκαία προϋπόθεση για να προχωρήσει η διαδικασία.⁵⁷

---

⁵⁷Γεραπετρίτης, Γ. (2013, Φεβρουάριος 5). Όχι άλλη άσκοπη αναθεώρηση. *ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ*, από: <<http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=341462>> [Ανακτήθηκε 17 Ιουνίου 2019]

Σύμφωνα με τον Γ.Γεραπετρίτη, θα έπρεπε να πάψουν οι συζητήσεις περί συντακτικής συνέλευσης για τη κατάργηση του Συντάγματος ή τη θέσπιση νέου από τις πολιτικές συζητήσεις. Επίσης, η πρόταση για τη διενέργεια δημοψηφίσματος που θα αφορά την αναθεώρηση του Συντάγματος, μέσω της λαϊκής πρωτοβουλίας δεν θα έπρεπε να υφίσταται.

Τέλος, θα έπρεπε να γίνει προσπάθεια ώστε το πολιτικό προσωπικό να προτείνει διατάξεις που να ανταποκρίνονται στα κρίσιμα ζητήματα της χώρας και να είναι ωφέλιμες για την ίδια τη χώρα και τους πολίτες της. Να συμβάλουν δηλαδή τόσο στην οικονομική ανάπτυξης της χώρας όσο και στην αναβάθμιση του βιοτικού επιπέδου της κοινωνίας. Στη περίπτωση που δεν ληφθούν υπόψη τα παραπάνω, θα πραγματοποιηθεί μια αποτυχημένη αναθεώρηση.⁵⁸

3.4.5 Η πρόταση της ομάδας εργασίας νομικών και πολιτικών επιστημόνων

Με την έναρξη της συζήτησης για την αναθεώρηση του Συντάγματος, συστήθηκε μία ομάδα εργασίας νομικών και πολιτικών επιστημόνων, η οποία περιλάμβανε τους Καθηγητές Χριστόφορο Βερναρδάκη, Ανδρέα Δημητρόπουλο, Κώστα Ζώρα, Ηλία Νικολόπουλο και Κώστα Χρυσόγονο, υπό την επίβλεψη του Υπουργού Γιώργου Κατρούγκαλου.

Στη πρότασή τους αναφέρουν ότι το Σύνταγμα δεν είναι υπεύθυνο για την κρίση τόσο στους θεσμούς όσο και στην οικονομία και στην κοινωνία, αντίθετα έχει καταστεί έρμαιο της. Τονίζουν, επίσης, το γεγονός ότι προκειμένου να επιτελεστεί σωστά το έργο της αναθεώρησης δεν πρέπει να υπάρχει συναίνεση των πολιτικών κομμάτων εντός του Κοινοβουλίου, καθώς τα σημαντικά ζητήματα προϋποθέτουν την ύπαρξη αντικρουόμενων επιχειρημάτων. Κάτι τέτοιο δεν ισχύει στη περίπτωση της

---

⁵⁸Γεραπετρίτης, Γ. (2018, Οκτώβριος 16). Το Σύνταγμα δεν προσφέρετε για μικροπολιτική. *Όμιλος Αριστόβουλου Μάνεση*. από [www.constitutionalism.gr: <https://www.constitutionalism.gr/%CF%84%CE%BF-%CF%83%CF%8D%CE%BD%CF%84%CE%B1%CE%B3%CE%BC%CE%B1-%CE%B4%CE%B5%CE%BD-%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%83%CF%86%CE%AD%CF%81%CE%B5%CF%84%CE%B1%CE%B9-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CF%81%CE%BF/>](https://www.constitutionalism.gr/<https://www.constitutionalism.gr/%CF%84%CE%BF-%CF%83%CF%8D%CE%BD%CF%84%CE%B1%CE%B3%CE%BC%CE%B1-%CE%B4%CE%B5%CE%BD-%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%83%CF%86%CE%AD%CF%81%CE%B5%CF%84%CE%B1%CE%B9-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CF%81%CE%BF/>) [Ανακτήθηκε 15 Ιουλίου 2019]

κατάργησης της βουλευτικής ασυλίας, η οποία βρίσκει σύμφωνη την πλειοψηφία των πολιτικών κομμάτων.

Η Επιτροπή κινήθηκε εντός πέντε αξόνων. Ο πρώτος άξονας αφορά μία εκ νέου δόμηση του πολιτεύματος. Με τα πιο σημαντικά ζητήματα που προτάθηκαν για αλλαγή να είναι η καθιέρωση της απλής αναλογικής, η σύνδεση της ψήφου δυσπιστίας με την αλλαγή της κυβερνητικής σύνθεσης, η άμεση εκλογή του Πρόεδρου της Δημοκρατίας και η αύξηση των αρμοδιοτήτων του, η καθιέρωση ορίου στις βουλευτικές θητείες και η υποχρέωση του Πρωθυπουργού, να είναι εν ενεργεία βουλευτής.

Ο δεύτερος άξονας αφορά το διαχωρισμό της Εκκλησίας από το Κράτος. Αυτό μπορεί να συμβεί μέσω της θρησκευτικής ουδετερότητας του Κράτους και της κατοχύρωσης του πολιτικού όρκου για τα βασικά δημόσια αξιώματα. Ο τρίτος άξονας αφορά τη καθιέρωση θεσμών άμεσης δημοκρατίας και επικεντρώνεται στη απλούστευση των διαδικασιών κατά τη διεξαγωγή δημοψηφισμάτων.

Ο τέταρτος άξονας κάνει λόγο για ισχυροποίηση του Κράτους Δικαίου, για κατάργηση της βουλευτικής ασυλίας και την τροποποίηση του άρθρου 86 περί ευθύνης Υπουργών και για τις Ανεξάρτητες Αρχές. Ο τελευταίος άξονας αφορά το φάσμα των κοινωνικών δικαιωμάτων και των ατομικών ελευθεριών. Αναφέρει ότι οι έλεγχοι στο νερό και στην ενέργεια θα πρέπει να υπόκεινται αποκλειστικά σε δημόσιους ελέγχους. Άλλη μια πρόταση σε αυτό το τομέα είναι να καταχωρηθεί ο τρόπος με τον οποίο θα ορίζεται ο δημόσιος μισθός.⁵⁹

3.4.6 Η κριτική και οι προτάσεις του Α.Μανιτάκη⁶⁰

Ο Αντώνης Μανιτάκης υποστήριξε ότι το ξεκίνημα της αναθεωρητικής διαδικασίας ήταν το τελευταίο πράγμα που χρειαζόταν η Ελλάδα στη συγκεκριμένη χρονική περίοδο, καθώς η οικονομία βρισκόταν στο χείλος του γκρεμού και το πολιτικό σύστημα δεν λειτουργούσε σωστά και φαινόταν να είναι αναξιόπιστο. Επομένως, ο στόχος της συγκεκριμένης συζήτησης ήταν αποπροσανατολιστικός. Επί της ουσίας

---

⁵⁹Βερναρδάκη Χρ., Δημητρόπουλου Αν., Ζώρα Κ., Κατρούγκαλου Γ, Νικολόπουλου Ηλ, Χρυσόγονου Κ. (2017, Μάρτιος 23). Επιτροπή Διάλογου για τη Συνταγματική Αναθεώρηση. *Συνοπτική παρουσίαση της πρότασης για μία προοδευτική αναθεώρηση*. σελ. 1-79. από: <<http://www.syntagma-dialogos.gov.gr/?p=20308>> [Ανακτήθηκε 20 Ιουνίου 2019]

⁶⁰Καθηγητής του Συνταγματικού Δικαίου στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο και πρώην Υπουργός.

δεν θα μπορούσε να δοθεί λύση στα κύρια προβλήματα του τόπου ούτε στα χρόνια προβλήματα της πολιτικής και διοικητικής διαφθοράς, της φοροδιαφυγής και της διάλυσης της παιδείας που υπάρχουν και ταλανίζουν την Ελλάδα από την αρχή της Μεταπολίτευσης.

Επιπλέον, τα σκάνδαλα, η διαφθορά και το τεράστιο δημόσιο χρέος δεν είναι αποτέλεσμα του Συντάγματος. Και εφόσον μέσω της συνταγματικής αναθεώρησης δεν θα πάψει η Ελλάδα να κυριαρχείται από φοροδιαφυγή και γραφειοκρατία, η Διοίκηση δεν θα γίνει αποτελεσματική, η απόδοση της Δικαιοσύνης δεν απονέμεται όπως αρμόζει και δεν υπάρχει σεβασμός απέναντι στο λαό και τις επιχειρήσεις. Μία τέτοια, συνεπώς, συζήτηση δεν θα είχε ιδιαίτερο νόημα. Και κυρίως, αν ο «χρυσός δημοσιονομικός κανόνας» κατοχυρωθεί Συνταγματικά δεν θα λυθούν αυτόματα τα δημοσιονομικά προβλήματα τα χώρας. Θα πρέπει λοιπόν το κάθε κόμμα που βρίσκεται στην εξουσία να πάψει να χρησιμοποιεί τη συνταγματική αναθεώρηση ως μέτρο κάλυψης της ανικανότητάς του να συμβάλει στη σωστή λειτουργία της χώρας και ως μέτρο αντιπερισπασμού των πολιτών.

Αυτός είναι ο πρώτος λόγος για τον οποίο ο Α. Μανιτάκης εμφανίζεται επιφυλακτικός ως προς την προταθείσα αναθεώρηση, αλλά υπάρχει και ένας δεύτερος λόγος, που αφορά τις ίδιες διαδικασίες της αναθεώρησης που απαιτούν πολύ χρόνο αλλά και αυξημένες πλειοψηφίες εντός της Βουλής. Σύμφωνα με αυτά, λοιπόν, η αναθεώρηση είναι κάτι που θα πρέπει να γίνει στο μέλλον και όχι στο παρόν. Όσον αφορά ειδικότερα τις πλειοψηφίες που απαιτούνται, η πολιτική συνεννόηση είναι δύσκολο να πραγματοποιηθεί αλλά είναι αναγκαία, κυρίως αυτήν τη χρονική περίοδο που οι πολιτικές παρατάξεις μοιάζουν να βρίσκονται σε μία εμπόλεμη περίοδο.

Ωστόσο, η συνταγματική αναθεώρηση αποτελεί βασικό στοιχείο της πολιτικής ατζέντας όλων των κομμάτων. Και ο αρχηγός της Αξιωματικής αντιπολίτευσης είχε αναφέρει ότι το πεδίο της συνταγματικής αναθεώρησης είναι το μόνο στο οποίο θα μπορούσε να υπάρξει συνεννόηση και ανταλλαγή απόψεων με το ΣΥΡΙΖΑ. Αν υπάρξει λοιπόν αυτή η πολιτική συναίνεση, θα πρέπει να γίνουν πολλές θεσμικές αλλαγές μέσω απλών νόμων και όχι διατάξεων του Συντάγματος.

Αυτές μπορούν να γίνουν βάσει τεσσάρων προτάσεων. Πρώτον, να πραγματοποιηθεί μείωση των βουλευτών με απλό νόμο σύμφωνα με το άρθρο 51 του Συντάγματος, από 300 σε 240 ή 200. Αυτό μπορεί να εφαρμοστεί στην επόμενη Βουλή και ίσως γίνει μερική ανακατανομή. Δεύτερον, σε περίπτωση που βουλευτής γίνεται υπουργός να παραιτείται του βουλευτικού του αξιώματος, ώστε να μην φέρει συγχρόνως δύο

δημόσια αξιώματα, αφού οι βουλευτές εκλέγονται για να αντιπροσωπεύουν το λαό. Τρίτον, να ανακατανεμηθούν οι εκλογικές περιφέρειες, ώστε να μειωθούν τα χρήματα που δαπανώνται στις προεκλογικές εκστρατείες και οι συνδιαλλαγές με τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας. Και τέλος, να πάψει το πρώτο κόμμα να πριμοδοτείται με 50 έδρες ή να αλλάξει ο τρόπος της σταυροδοσίας. Θεωρεί ότι έχουν κατατεθεί ως τώρα αξιόλογες προτάσεις ως προς αυτό. Όμως η ενισχυμένη αναλογική θα πρέπει να συνεχίζει να υπάρχει ως εκλογικό σύστημα στη χώρα. Με βάση τις παραπάνω προτάσεις θα ήταν ορθό να σχηματιστεί μια ομάδα από ειδικούς που θα αναλύσουν τις προτάσεις στα κόμματα και οι συνταγματικές αλλαγές θα γίνουν προς αυτή την κατεύθυνση.

Η Ελλάδα χρειάζεται διαρθρωτικές αλλαγές, οι οποίες όμως θα πρέπει να μεταβάλουν αρχικά το ίδιο το κράτος, τη διοίκηση και το πολιτικό σύστημα και όχι το πολίτευμα της χώρας. Αυτό θα πρέπει να συμβεί, ώστε να καταφέρει η χώρα να επιβιώσει μέσα σε ένα παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον, στο πλαίσιο του οποίου οι οικονομικές ιδίως συνθήκες αλλάζουν ραγδαία. Επομένως, γίνεται αντιληπτό ότι οι αλλαγές πρέπει να γίνουν με αποφασιστικότητα και με μακροπρόθεσμη αντίληψη των πραγμάτων και ταυτόχρονα να αρμόζουν σε μια παγκοσμιοποιημένη κοινωνία και οικονομία. Αυτό βέβαια θα πραγματοποιηθεί μόνο από μία ισχυρή κυβέρνηση που πέρα από τις ορθές πολιτικές που θα πραγματοποιήσει, θα καταφέρει να αποκτήσει ισχυρή σύνδεση με το κοινωνικό σύνολο.

Ο βασικός στόχος αυτών των προτάσεων είναι η πάταξη των πελατειακών σχέσεων, την ανικανότητας των κομμάτων και των ψηφοθηρικών σχέσεων. Έτσι θα πάψει η απαξίωση της αντιπροσωπευτικής Δημοκρατίας και της πολιτικής συμμετοχής, που είναι και το κύριο πρόβλημα της σημερινής ελληνικής κοινωνίας.⁶¹

Παρατηρείται, λοιπόν, πως η αναθεώρηση του Συντάγματος ως ένα θέμα εξέχουσας σημασίας, κέντρισε την προσοχή όχι μόνο των πολιτών, των κομμάτων και των θεσμών, αλλά και διαπρεπών νομικών και άλλων επιστημόνων. Τίθεται λοιπόν το ερώτημα εάν η συνταγματική αναθεώρηση είναι αυτό που χρειάζεται το ελληνικό κράτος τη δεδομένη στιγμή ή είναι απλά μία πομπώδης ενέργεια που πραγματοποιείται στο πλαίσιο πολιτικών «παιχνιδιών».

---

⁶¹Μανιτάκης, Α. (2016, Μάρτιος 31). Συνταγματικές αλλαγές πριν και χωρίς αναθεώρηση. *Neapolis University Library*. από: <<https://hephaestus.nup.ac.cy/handle/11728/7365?show=full>> [Ανακτήθηκε 18 Ιουνίου 2019]

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η παρούσα εργασία επιχειρήσε να αναδείξει τη συζήτηση για τη συνταγματική αναθεώρηση που ξεκίνησε το 2016 από τον τότε Πρωθυπουργό Αλέξη Τσίπρα. Η συζήτηση όμως έγινε εν μέσω οικονομικής και δημοσιονομικής κρίσης. Πράγματι, η οικονομική και δημοσιονομική κρίση που ξέσπασε στην Ελλάδα από την περίοδο του 2009 ως σήμερα, δεν κλόνησε μόνο της οικονομία της χώρας, αλλά επεκτάθηκε σε ολόκληρη την κοινωνική και πολιτική ζωή της χώρας. Οι βαρύτατες συνέπειές της φαίνεται να αποδυνάμωσαν τους θεσμούς και να στέρησαν από τους πολίτες ένα αξιοπρεπές βιοτικό επίπεδο. Επιπλέον, εξαιτίας των παραπάνω τα πολιτικά κόμματα θεωρήθηκαν υπαίτια για αυτή τη κατάσταση και κατακρίθηκαν ως αναξιόπιστα, καθώς δεν μπόρεσαν να διαχειριστούν την κρίση και να βρουν τις κατάλληλες λύσεις για την έξοδο της χώρας από την κρίση.

Η συνταγματική αναθεώρηση από την άλλη είναι μία βαρύνουσας σημασίας διαδικασία για το νομικό και πολιτικό σύστημα της χώρας, αλλά και για την ίδια τη σημασία και το ρόλο του Συντάγματος. Για αυτό το λόγο, το ίδιο το Σύνταγμα προβλέπει τόσο τη διαδικασία της αναθεώρησής του όσο και τις διατάξεις που δεν μπορούν να αναθεωρηθούν, ώστε να προστατεύονται και να διασφαλίζονται τόσο το

ίδιο το πολίτευμα όσο θεμελιώδη δικαιώματα. Ωστόσο σε περιόδους οικονομικής και δημοσιονομικής κρίσης φαίνεται να υποβαθμίζονται από τις κυβερνήσεις η λειτουργία του πολιτεύματος και ορισμένα δικαιώματα, καθώς με γνώμονα την ανόρθωση της οικονομίας, δεν διστάζουν να προχωρήσουν σε δυσβάσταχτα οικονομικά μέτρα για το λαό. Θα πρέπει όμως να σημειωθεί ότι για αυτήν την κατάσταση την ευθύνη δεν την φέρουν οι συνταγματικοί θεσμοί, αλλά οι χρόνιες παθολογίες του ελληνικού πολιτικού συστήματος και οι πολιτικές που εφαρμόστηκαν από τις ελληνικές κυβερνήσεις.

Στο Σύνταγμα του 1975 έχουν γίνει ήδη τρεις αναθεωρήσεις, με τελευταία την αναθεώρηση του 2008. Ο διάλογος για την τέταρτη αναθεώρηση κέντρισε το ενδιαφέρον τόσο των κόμματος της αντιπολίτευσης όσο και της επιστημονικής κοινότητας. Στο σημείο αυτό πρέπει να σημειωθεί ότι ο διάλογος άργησε να ξεκινήσει, παρότι η κυβέρνηση είχε αναφέρει από την έναρξη της θητείας της ότι θα ήταν από τα πρώτα ουσιαστικά πράγματα που θα πραγματοποιούσε.

Αρχικά, τα πολιτικά κόμματα άσκησαν έντονη κριτική προς τις κατευθύνσεις της αναθεώρησης που χάραξε το κυβερνών κόμμα. Υποστήριξαν ότι προτάσεις αυτές δεν θα μπορούσαν να βελτιώσουν τη κατάσταση τη χώρας και ιδίως τη ζωή των Ελλήνων, καθώς οι περισσότερες από αυτές στερούνταν κάποιου ιδιαίτερου νοήματος. Ωστόσο, το κοινό χαρακτηριστικό της κριτικής όλων των κομμάτων ήταν ότι η προτεινόμενη αναθεώρηση κατά τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή είχε ως στόχο τον αποπροσανατολισμό της κοινής γνώμης, και όχι την ουσιαστική βελτίωση των βιοτικών συνθηκών των πολιτών, λειτουργώντας έτσι ως ένα «παιχνίδι» στα χέρια της Κυβέρνησης. Βέβαια, το εκάστοτε κόμμα προτείνει τις δικές του λύσεις για την επίλυση της κάθε συγκεκριμένης κατάστασης.

Από την άλλη πλευρά, η επιστημονική κοινότητα συμφώνησε εν πολλοίς για την ανάγκη της συνταγματικής αναθεώρησης. Ωστόσο υπήρξαν απόψεις που υποστήριξαν ότι συγκεκριμένες απλές προτάσεις μπορούν να συμβάλουν περισσότερο στην καλυτέρευση της κατάστασης έναντι άλλων πιο πολύπλοκων και ριζικών. Πάντως, η επιστημονική κοινότητα συμφώνησε ότι το Σύνταγμα δεν πρέπει να γίνεται έρμαιο πολιτικών συμφερόντων, καθώς πολλές είναι εκείνες οι φορές που μία αναθεώρησή του χρησιμοποιείται ως μέσο για το κυβερνών κόμμα προκειμένου να ανταπεξέλθει στα βασικά προβλήματα της χώρας. Η επιστημονική κοινότητα θεωρεί ότι υπάρχει ανάγκη να αναδειχθεί η ιδιαίτερη σημασία μίας συνταγματικής αναθεώρησης. Και εάν πρόκειται αυτή να πραγματοποιηθεί τόσο ο πολιτικός κόσμος όσο και ο επιστημονικός κόσμος πρέπει να συνεργασθούν ώστε να γίνουν ριζικές

αλλαγές, με κύριο χαρακτηριστικό τον εκσυγχρονισμό της χώρας. Γιατί άλλως η συνταγματική αναθεώρηση δεν θα είναι ωφέλιμη με τη πάροδο του χρόνου. Σε αυτό το πλαίσιο, η επιστημονική κοινότητα πέρα από τη κριτική, ανέφερε και τους τρόπους με τους οποίους θα μπορούσαν να γίνουν οι αλλαγές αυτές.

Οι σχέσεις μεταξύ Κράτους-Εκκλησίας κλονίστηκαν για άλλη μία φορά, μετά την ανακοίνωση για τον διαχωρισμό των σχέσεών τους. Η Εκκλησία διά των εκπροσώπων της άσκησε έντονη κριτική, διότι κατ' αυτήν δεν υφίσταται ανάγκη τέτοια, αφού κράτος και εκκλησία λειτουργούν χωρίς εκατέρωθεν παρεμβάσεις. Χαρακτηριστικό είναι πάντως, ότι η Εκκλησία κατηγόρησε τη κυβέρνηση ότι προσπάθησε να προσαρμόσει στο Σύνταγμα την ιδεολογία της, χωρίς να την απασχολεί το συμφέρον των πολιτών.

Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι σε χώρες που βρίσκονται σε κατάσταση οικονομικής και δημοσιονομικής κρίσης, μία αναθεώρηση του Συντάγματός τους είναι απαραίτητη ώστε να γίνουν ριζικές αλλαγές που θα αποτρέψουν την αποδυνάμωση των δημοκρατικών θεσμών και της ίδιας της κοινωνίας.

Εν κατακλείδι, η αναθεώρηση του Συντάγματος γίνεται αντιληπτό ότι πρέπει ως μοναδικό στόχο να έχει αφενός τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των πολιτών και αφετέρου την προστασία της Δημοκρατίας που είναι βέβαια το σημαντικότερο αγαθό. Οι προτάσεις που γίνονται κυρίως από τα πολιτικά κόμματα δεν θα πρέπει να χρησιμοποιούνται για την επίτευξη πολιτικών στόχων, όπως έχει συμβεί πολλές φορές, αλλά να επιλύουν κρίσιμα ζητήματα που ταλανίζουν τη κοινωνία. Με αυτό τον τρόπο, αν δοθούν λύσεις στα ζητήματα αυτά και βελτιωθεί η κατάσταση των συνθηκών διαβίωσης των πολιτών, ίσως να σταματήσει και η αποστασιοποίηση των πολιτών από την πολιτική, καθώς οι πολίτες αντιδρούν μέσω της αποστασιοποίησης στις πολιτικές των πολιτικών κόμματος που δεν επιλύουν τα προβλήματα τους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ανδρουλάκης, Β. (2007). Ο προσδιορισμός των κατευθύνσεων της οικονομικής δραστηριότητας. *Εφημερίδα Διοικητικού Δικαίου*, τεύχος 1,σελ.101-114.
- Αρανίτου, Β. (2019). Η μεσαία τάξη στην Ελλάδα την εποχή των Μνημονίων: μεταξύ κατάρρευσης και ανθεκτικότητας. Στο: *Κατάρρευση έναντι ανθεκτικότητας: Όψεις μεσαίας τάξης στη κρίση*. (Β' εκδ.). Αθήνα: Θεμέλιο.
- Βενιζέλος, Ε. (2001). *Το σχέδιο της Αναθεώρησης του Συντάγματος. Η γενική Εισήγηση της Πλειοψηφίας προς τη Ζ' Αναθεωρητική Βουλή*. Αθήνα:Σάκκουλας.
- Βούλγαρης, Γ. (2013). Το Σύνταγμα του 1975 και οι αναθεωρήσεις του. Στο *Η*

- Μεταπολιτευτική Ελλάδα 1974-2009.*(σελ.186-190). Αθήνα: Πόλις
- Γεώργια, Κ. (2010). *Η ελληνική οικονομία και προοπτικές διεξόδου.**Η ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΑ ΣΥΝΔΙΑΣΚΕΨΗ ΑΡΔΗΝ*, τεύχος 82, σελ 6.
- Γιαννακόπουλος, Κ. (2013). *Η επίδραση του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης στον δικαστικό έλεγχο της συνταγματικότητας των νόμων.* Αθήνα:Σάκκουλας.
- Λοβέρδος, Ν. (2001). *Πολιτική ιστορία της Ελλάδας 1928-1975.* Αθήνα: Σάκκουλας.
- Μακρής, Σ. (1999). Ο ρόλος του στρατού στη δημοκρατική μετάβαση/
σταθεροποίηση της Νότιας Ευρώπης: Πορτογαλία , Ελλάδα & Ισπανία μέσα από τη συγκριτική πολιτική.*Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τεύχος 100, σελ. 173-194.
- Μάνεσης, Α. (2007). *Η αναθεώρησης του Συντάγματος 1966 σε ανατύπωση στο σύγγραμμα Συνταγματική Θεώρια και Πράξη* (Τόμ. 2). Θεσσαλονίκη/Αθήνα:Σάκκουλας.
- Μανιτάκης, Α. (2004). *Ελληνικό Συνταγματικό Δίκαιο.* (Τόμ. 1).Αθήνα:Σάκκουλας.
- Μανιτάκης, Α. (2007). *Τι είναι Σύνταγμα.* Αθήνα:Σαββάλας.
- Παντελής, Α. (2016). *Εγχειρίδιο Συνταγματικού Δικαίου* (3η εκδ.). Αθήνα: Λιβάνη.
- Παπαδοπούλου, Τ. (2015). *Συνταγματικό δίκαιο.* Θεσσαλονίκη: Τμήμα Νομικής, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσ/νικης.
- Χαραλάμπης, Δ. (1985). *Στρατός και πολιτική εξουσία:Η δομή της εξουσίας στη Μεταεμφυλιακή Ελλάδα.* Αθήνα:Εξάντα.

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

- news.gr. (2014, Ιούλιος 6). Το παρασκήνιο:Πως μπήκε η Ελλάδα στο ΔΝΤ.*news.gr.*

Ανακτήθηκε 17 Ιουνίου 2019, από:<https://www.news.gr/politikh/esoterikh-politikh/article/160585/to-paraskhnio-pos- mphke-h-ellada-sto-dnt.html>

Team, T. B. (2018, Νόεμβριος 14).Οι 12 προτάσεις του ΚΙΝΑΛ για τη Συνταγματική αναθεώρηση.Ανακτήθηκε 20 Ιουνίου 2019, από:<https://www.tovima.gr/2018/11/14/politics/oi-12-protaseis-tou-kinal-gia-ti-syntagmatiki-anatheorisi/>

ANT1. (2016, Ιούλιος 16).“Όχι” στις προτάσεις Τσίπρα για την συνταγματική αναθεώρηση:*Αντιδρούν τα κόμματα της αντιπολίτευσης στις προτάσεις του πρωθυπουργού. "Παρών" στην εκδήλωση στο προαύλιο της Βουλής μόνο ο Λεβέντης.* Ανακτήθηκε 19 Ιουνίου, 2019, από:<https://www.ant1news.gr/Politics/article/449523/oxi-stis-protaseis-tsipra-gia-tin-syntagmatiki-anatheorisi>

ANT1. (2016, Μάρτιος 28).*Νέο ‘πολιτικό συμβόλαιο’ προτείνει η Γεννηματά.* Ανακτήθηκε 20 Ιουνίου 2019, από:<https://www.ant1news.gr/Politics/article/439796/neo-politiko-symbolaio-proteinei-i-gennimata>

Αντωνίου, Δ. (2016, Ιούλιος 26). Η πρόταση Τσίπρα για τη συνταγματική αναθεώρηση. *Καθημερινή.*Ανακτήθηκε 17 Αυγούστου 2019,από:<https://www.kathimerini.gr/868777/article/epikairothta/politikh/h-protash-tsipra-gia-th-syntagmatikh-ana8ewrhsh>

Βανδώρος, Σ. (2014, Μάιος 24).*Ο διπλός εκλογικός σεισμός.* (Νικολακόπουλου,Γ., Επιμελητής).Ανακτήθηκε 29 Μάρτιου 2019, από:<https://www.bookpress.gr/stiles/dimosia-sizitisi/2014-05-27-09-36-57>

Βερναρδάκη Χρ., Δημητρόπουλου Αν.,Ζώρα Κ., Κατρούγκαλου Γ, Νικολόπουλου Ηλ,Χρυσόγονου Κ. (2017, Μάρτιος 23). Επιτροπή Διάλογου για τη Συνταγματική Αναθεώρηση. *Συνοπτική παρουσίαση της πρότασης για μία προοδευτική αναθεώρηση.*σελ. 1-79.Ανακτήθηκε 20 Ιουνίου 2019,από:<http://www.syntagma-dialogos.gov.gr/?p=20308>

Βλαχόπουλος, Σ. (2018, Νοέμβριος 25). Η σχέση των δύο Βουλών στη

συνταγματική αναθεώρηση. *Όμιλος Αριστόβουλου Μάνεση*. Ανακτήθηκε 7 Νοεμβρίου 2019, από: <https://www.constitutionalism.gr/vlahopoulos-shesi-2-voulon-anatheorisi/>

Βουλή των Ελλήνων.(2018). *Βουλή των Ελλήνων*. Ανακτήθηκε 17 Αυγούστου 2019, από: https://www.hellenicparliament.gr/Nomothetiko-Ergo/Anazitisi-Nomothetikou-Ergou?type=0_0_0_0_0_1&pageNo=2

Γεραπετρίτης, Γ. (2013, Φεβρουάριος 5). Όχι άλλη άσκοπη αναθεώρηση. *ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ*. Ανακτήθηκε 17 Ιουνίου 2019, από: <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=341462>.

Γεραπετρίτης, Γ. (2018, Οκτώβριος 16). Το Σύνταγμα δεν προσφέρετε για μικροπολιτική. *Όμιλος Αριστόβουλου Μάνεση*. Ανακτήθηκε 15 Ιουλίου 2019, από www.constitutionalism.gr: <https://www.constitutionalism.gr/%CF%84%CE%BF-%CF%83%CF%8D%CE%BD%CF%84%CE%B1%CE%B3%CE%BC%CE%B1-%CE%B4%CE%B5%CE%BD-%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%83%CF%86%CE%AD%CF%81%CE%B5%CF%84%CE%B1%CE%B9-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CF%81%CE%BF/>

Γιουλιανάκη, Λ. (2019, Μαΐος 27). Πρόωρες εκλογές ανακοίνωσε ο Τσίπρας-Μεγάλη νίκη της Ν.Δ. *HuffPost Greece*. Ανακτήθηκε 18 Αυγούστου 2019, από Newsroom: https://www.huffingtonpost.gr/entry/live-se-exelixe-e-ekloyike-anametrese_gr_5cea3c4fe4b0512156f2c439

Γραφείο Τύπου Ν.Δ.(2016, Ιούλιος 26). *Ανακοίνωση του Γραφείου Τύπου της Ν.Δ. για τις προτάσεις του κ. Τσίπρα για τη Συνταγματική Αναθεώρηση*. Ανακτήθηκε 19 Ιουνίου 2019, από: <https://nd.gr/deltia-tipou/anakoinosi-toy-grafeioy-tyroy-tis-nd-gia-tis-protaseis-toy-k-tsipra-gia-ti-syntagmatiki?fbclid=IwAR3odzG2xn79-6a4VLYVP7Y0sAkZRY81T-YtKsHOiWH0Mp41TilbEx-IVTg>

Καλαϊτζίδης, Π. (Επιμ.). (2018, Δεκέμβριος 21). *Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα*

του Ανθρώπου. Ανακτήθηκε 21 Αύγουστου 2019,

από:<https://www.hlhr.gr/%CE%BC%CE%B5%CF%84%CE%B1%CE%B4%CE%B5%CE%BB%CF%84%CE%AF%CE%BF-%CF%84%CF%8D%CF%80%CE%BF%CF%85-%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B5%CE%AF%CE%B1-%CE%B5%CE%BA%CE%BA%CE%BB%CE%B7%CF%83%CE%AF%CE%B1/>

Κοινοβουλευτική Ομάδα Δημοκρατικής Συμπαράταξης. (2019, Ιανουάριος 18).

Αιτιολογική Έκθεση: *Προτάσεις Κ.Ο. Δημοκρατικής Συμπαράταξης για την Αναθεώρηση του Συντάγματος*. Ανάκτηση 20 Ιουνίου, 2019, από:

<https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/c8827c35-4399-4fbb-8ea6-aebdc768f4f7/261.pdf>

Κοινοβουλευτική Ομάδα Νέας Δημοκρατίας.(2018, Νοέμβριος 14). Αιτιολογική

Έκθεση: *Πρόταση του Προέδρου και των Βουλευτών της Κ.Ο της Ν.Δ. στο Βουλή των Ελλήνων*. Ανακτήθηκε 19 Αυγούστου 2019,

από:https://www.hellenicparliament.gr/Nomothetiko-Ergo/Anazitisi-Nomothetikou-Ergou?law_id=f4e26d9e-caa5-467a-8da2-a998013eddc0

Κοινοβουλευτική Ομάδα ΣΥΡΙΖΑ.(2018, Νοέμβριος 11).Αιτιολογική Έκθεση:

Πρόταση του Προέδρου και των Βουλευτών της Κ.Ο του ΣΥΡΙΖΑ. στο Βουλή των Ελλήνων. Ανακτήθηκε 19 Αυγούστου 2019,

από:[https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/c8827c35-4399-4fbb-8ea6-aebdc768f4f7/%CE%88%CE%B3%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%CE%BF%20%CE%B1%CF%80%CF%8C%20%CE%A3%CE%B1%CF%81%CF%89%CF%84%CE%AE%20\(215135\).pdf](https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/c8827c35-4399-4fbb-8ea6-aebdc768f4f7/%CE%88%CE%B3%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%CE%BF%20%CE%B1%CF%80%CF%8C%20%CE%A3%CE%B1%CF%81%CF%89%CF%84%CE%AE%20(215135).pdf)

Μανιτάκης, Α. (2016, Μάρτιος 31).Συνταγματικές αλλαγές πριν και χωρίς

αναθεώρηση. *NeapolisUniversityLibrary*. Ανακτήθηκε 18 Ιουνίου 2019, από <https://hephaestus.nup.ac.cy/handle/11728/7365?show=full>

Νικήτας, Σ. (2013, Σεπτέμβριος 13). Όταν άρχισε η κρίση: Η κατάρρευση της

LehmanBrothers.news 24.5.Ανακτήθηκε 7 Νοεμβρίου2019 από <https://www.news247.gr/afieromata/otan-archise-i-krisi-i-katarreysi-tis-lehman-brothers.6227071.html>

Νικήτας, Σ. (2016, Ιούνιος 17).*Το Σύνταγμα του 1975 και οι τρεις αναθεωρήσεις του.*

HuffPost Greece. Ανακτήθηκε 7 Νοεμβρίου 2019, από https://www.huffingtonpost.gr/entry/afieromata-syntagma-anatheorisi_gr_10476526

Παπαδής, Θ. (2018, Αύγουστος 20).*Το χρονικό εισόδου της Ελλάδος στα τρία*

Μνημόνια.news.it. Ανακτήθηκε 17 Ιουνίου 2019, από:<https://www.newsit.gr/politikh/to-xroniko-eisodou-tis-ellados-sta-tria-mnimonia/2600107/>

Παπανδρέου, Θ. (2019, Ιανουάριος 15). *Τι άλλαξε η πρώτη ψηφοφορία για τη*

Συνταγματική Αναθεώρηση.CnnGreece. Ανακτήθηκε 19 Αυγούστου 2019, από:<https://www.cnn.gr/focus/explainers/story/165784/ti-allaxe-i-proti-psifoforia-gia-ti-syntagmatiki-anatheorisi>

Σωτηρέλης, Γ. (2016, Αύγουστος 20).*Τα ανυπέβλητα όρια της συνταγματικής*

αναθεώρησης. Όμιλος Αριστόβουλου Μάνεση. Ανακτήθηκε 11 Ιουλίου 2019, από www.constitutionalism.gr:<https://www.constitutionalism.gr/2016-sotiereis-oria-anatheorisis/?hilite=%27CF%84CE%B1%272C%27CE%B1CE%BD%CF%85CF%80CE%B5CF%81CE%B2CE%BBCE%B7CF%84CE%B1%272C%27CE%BF%CF%81CE%B9CE%B1%272C%27CF%84CE%B7CF%82%272C%27CE%B1CE%BD%CE%B1%CE>

Σωτηρέλης, Γ. (2018, Νόεμβριος 6).*Άτολμες και ελλειπείς οι προτάσεις του*

*Πρωθυπουργού. Όμιλος Αριστόβουλου Μάνεση.*Ανακτήθηκε 11 Ιουλίου 2019, από www.constitutionalism.gr: <https://www.constitutionalism.gr/atolmes-kai-ellipeis-oi-protaseis-tou-prothypourgou/>

Τερζής, Δ. (2018, Οκτώβριος 24). Οι πέντε άξονες της αναθεώρησης. *efsyn.gr*.

Ανακτήθηκε 16 Ιουνίου, 2019,

από: https://www.efsyn.gr/politiki/kybernisi/169362_oi-5-axones-tis-anatheorisis